

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาการผลิตเมี่ยงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านปางอั้น ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยใน 3 ประเด็นสำคัญ คือ (1) ภูมิปัญญาในการผลิตเมี่ยงของชุมชนเป็นอย่างไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง (2) ภูมิปัญญาของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างไร มีองค์ประกอบและคุณสมบัติอย่างไร และ (3) ชุมชนได้ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในการผลิตเมี่ยงนั้นกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร และส่งผลต่อความยั่งยืนของชุมชนและสิ่งแวดล้อมอย่างไร ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังต่อไปนี้

4.1 บริบททั่วไปของชุมชนบ้านปางอั้น

4.2 ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยงและด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านปางอั้น ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

4.3 องค์ประกอบของภูมิปัญญาของชุมชนด้านการผลิตเมี่ยงและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4.4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยงและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4.1 บริบททั่วไปของชุมชนบ้านปางอั้น

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสภาพแวดล้อมชุมชนบ้านปางอั้น ซึ่งเป็นพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายบริบทของชุมชนบ้านปางอั้นเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน สถานที่ตั้ง อาณาเขต การคมนาคม การตั้งถิ่นฐาน สภาพที่อยู่อาศัย การถือครองที่ดิน ประชากร การศึกษา สาธารณสุข สภาพเศรษฐกิจชุมชน ตลอดจนการผลิตเมี่ยงของชุมชน ซึ่งแสดงตามลำดับดังนี้

4.1.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านปางอั้น หมู่ที่ 1 ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ยังไม่มีการยืนยันที่ชัดเจนว่าชนเผ่าไหนที่เข้ามาอยู่ก่อน จากหลักฐานที่พบมีร่องรอยซากปรักหักพังของวัดร้างทั้ง 2 แห่ง และร่องรอยที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ของคนสมัยก่อน ชาวบ้านจึงพอ

สันนิษฐานคาดว่ามียุอายุประมาณ 600-700 ปี โดยประมาณอายุได้จากพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่พบ แล้วนำมาไว้ที่วัดปางอั้นในปัจจุบัน วัดปางอั้นนั้น เริ่มแรกชาวบ้านที่มีความศรัทธาได้ทำการแผ้วถาง ปรับพื้นที่เองและสร้างเป็นอารามถวายแด่ครูบาศรีวิชัยและชีปะขาวที่เดินทางผ่านมาพัก เมื่อปี พ.ศ. 2439 จากหลักฐานที่พบเป็นเอกสารของกรมที่ดิน แบบแจ้งการครอบครองที่ดิน เลขที่ 75 แจ้ง เมื่อวันที่ 27 พ.ค. 2498 หมู่ที่ 10 ตำบลเชิงคอย จังหวัดเชียงใหม่ โดยพระไพล เจ้าอาวาสวัดปางอั้นในสมัยนั้น ได้แจ้งครอบครองที่ดินเพื่อสร้างวัดปางอั้น มีเนื้อที่ 3 งาน 20 ตารางวา แล้วเริ่มสร้างเป็นวัดตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา รวมอายุของวัดปางอั้นได้ 108 ปี

ต่อมาภายหลังชนเผ่าขมุที่เดินทางอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง เข้ามาตั้งถิ่นฐานสร้างที่อยู่อาศัย จำนวน 4 หลังคาเรือน ตอนที่เข้ามาอยู่พบว่าที่ดินมีดินเหนียวอยู่ก่อนแล้ว แต่มีไม่มากนัก แล้วได้ชักชวนญาติพี่น้องมาอยู่ด้วย คนในชุมชนส่วนใหญ่จึงเป็นญาติกัน พอชนเผ่าขมุ ได้มานุกเบิกที่ดินทำกินปลูกข้าวไร่ และทำการขยายพันธุ์เมืองเดิมเสริมเพิ่มมากขึ้น จนกลายเป็นสวนเมือง และต่อมาก็มีชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา แล้วมาอยู่ที่บ้านหลวงใต้ และคนพื้นเมืองที่บ้านปาลาน อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ได้อพยพเข้ามาอยู่ร่วมกันที่หมู่บ้าน เมื่อปี พ.ศ. 2470 และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านปางอั้น” ตามความเชื่อที่ว่ามียอดอยู่เหนือหมู่บ้าน และมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ 1 รูป ไกล้วัด มีถ้ำอยู่ 1 ถ้ำ ก่อนที่พระสงฆ์จะมรณภาพได้นำเอาของมีค่าไปเก็บรักษาไว้ในถ้ำแล้วทำการปิดปากถ้ำ ชาวบ้านเชื่อว่ามีวิญญาณคอยปกปักรักษาไม่ให้ใครรुकล้ำ การที่ชาวบ้านตั้งชื่อหมู่บ้านว่า ปางอั้นนั้นมาจากคำว่า “อั้น” เป็นภาษาท้องถิ่นภาคเหนือ แปลว่า “ปิด” ในปี พ.ศ. 2475 มีชาวบ้านอาศัยอยู่ประมาณ 9 หลังคาเรือน มีประชากรประมาณ 18 คน และในปี พ.ศ. 2516 จึงได้รับรองให้เป็นหมู่บ้านตามพระราชบัญญัติการปกครองส่วนท้องถิ่น ปัจจุบันบ้านปางอั้นมี 27 ครัวเรือน มีประชากร จำนวน 96 คน

พ่ออ้อยอ้าย คำลาพิช และคนเฒ่าคนแก่บ้านปางอั้น ได้เล่าให้ฟังว่า” ในสมัยก่อนเส้นทางคมนาคมแต่เดิม การติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง และการติดต่อภายนอกจะใช้เส้นทางเดินเท้าและเส้นทางของวัวต่าง, ม้าต่าง เส้นทางที่สำคัญในการติดต่อกับโลกภายนอกคือเส้นทางจากอำเภอเวียงป่าเป้า ไปทางใต้ ผ่านบ้านปางอั้น – บ้านปางน้ำจู้ – บ้านปางแฟน – บ้านแม่หวาน – บ้านโป่งดิน – บ้านแม่ดอกแดง – บ้านหนองบัว – แวะตลาดคอยสะเก็ด – และเดินทางต่อไปถึงบ้านบ่อหิน และเส้นทางอีกเส้นหนึ่งจากบ้านโหล่งขอด อำเภอพร้าว ไปทางทิศใต้คือบ้านป่าสักงาม – บ้านแม่เกี๋ยงคา (ปัจจุบันคือบริเวณท้องอ่างเก็บน้ำแม่กวงอุดมธารา) – บ้านวังธาร – บ้านป่าตึง – บ้านหลวงเหนือ – ไปพบกันที่ตลาดคอยสะเก็ด เป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าขนาดใหญ่ พ่อค้าวัวต่างก็จะเดินทางแวะค้างคืนพักแรมที่บ้านป่าสักงาม และบ้านแม่หวาน เพราะเป็นทางผ่านระหว่างทางและมีที่พักแรม ใช้เวลาเดินทางประมาณ 2-3 วัน และจะแวะแลกเปลี่ยนสินค้ากับบ้านต่าง ๆ ที่เดินทางผ่าน” พ่อค้าวัวต่างจะเดินทางติดต่อค้าขายไปทั่วในเขตภาคเหนือตอนบน โดยมี

ตลาดคอยสะเก็ดเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าขนาดใหญ่ สินค้าที่สำคัญ ได้แก่ ข้าวเปลือก เกลือ เครื่องนุ่งห่ม เมียง ยาสูบ พืชผัก และของป่า เป็นต้น

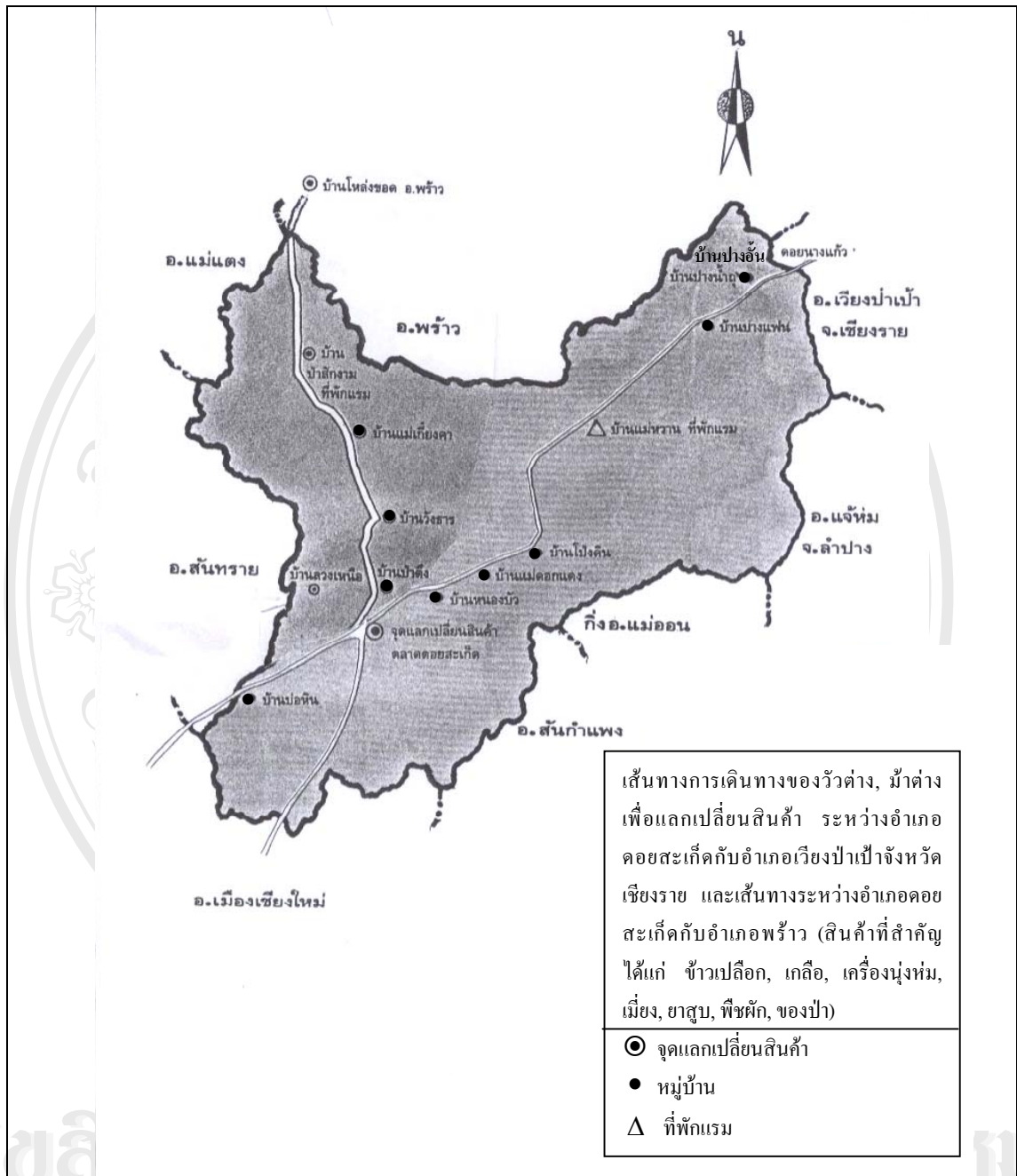
จากหนังสือคอยสะเก็ด : ร่องรอยอารยธรรมสิบสองปันนา (2537) ได้กล่าวไว้
ตอนหนึ่งว่า

“ต่าง” เป็นเสียงตะโกนแข่งกับเสียงของเต็ง (กระดิ่ง) และเสียงฆางลาว วัวทุกตัว จะหลีกทางให้วัวนำเดินหน้าแล้ววัวทุกตัวจึงเดินตามหลังอย่างสงบทั้ง ๆ ที่มีของหนักต่างอยู่บนหลัง ป่าเขาที่เคยเงียบสงบบัดนี้เป็นเสียงของเต็ง ฆางลาว วัว และเสียงเดิน ดังคล้ายเสียงดนตรี เพิ่มความครึกครื้นอย่างน่าอัศจรรย์

พ่อศรีวงศ์ พูลทาจกร (อ้างใน โกศล ปราคำ, 2537) เริ่มใช้ชีวิตเป็นพ่อค้าวัวต่างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2494 ยึดอาชีพตามบิดา มีวัวตัวผู้ทั้งหมด 16 ตัว และลูกจ้างอีก 1 คน เพื่อในการเดินทางไปค้าขายจะอาศัยวัวต่าง พ่อค้าวัวต่างแต่ละคนจะต้องมีผู้ช่วยในการค้อนวัวและเป็นเพื่อนในการเดินทาง การไปค้าขายต้องรอนแรมไปในป่าเป็นเวลาหลายวันจึงจะถึงจุดหมายปลายทาง สินค้าที่นำไปก็จะเป็นข้าวสารเป็นส่วนใหญ่และมีสิ่งของตามสั่งบ้าง ของเหล่านี้จะไปแลกเปลี่ยนเมียง เช่น ข้าว 1 หมื่น (10 ลิตร) แลกเมียงได้ 200 กำ (กำ) วัวแต่ละตัวจะต่างข้าวได้ประมาณ 32 ลิตร ต่างเมียงได้ 350-400 กำ เมื่อไม่มีเมียงแลกข้าวก็จะใช้เงินแลกเปลี่ยนแทน การเดินทางจะต้องหาวันก่อนว่า วันดีเดือนนี้มีวันอะไรบ้าง บางครั้งพ่อค้าหลายคนจะเลือกได้วันเดียวกันโดยไม่ได้นัดหมายกันมาก่อน เริ่มต้นแต่เช้าก่อนพระอาทิตย์จะขึ้น ค้อนวัวออกจากคอกเดินทางรอนแรมไปในป่า

พ่อค้าวัวต่างจะมีมากที่สุดที่ชุมชนไทเขิน (บ้านป่าป้อง) เกือบทุกหลังคาเรือนมีวัวต่าง ปัจจุบันพ่อค้าวัวต่างได้ละทิ้งอาชีพนี้แล้วด้วยเหตุผลว่า ป่าเมียงทุกแห่งมีถนนตัดผ่านรถยนต์เข้าถึงหมดแล้ว ดังนั้นประมาณ ปี พ.ศ. 2514 ทุกคนจึงต้องขายวัวต่างไปและประกอบอาชีพอย่างอื่นแทน รวมทั้งบ้านปางอั้น ก็ไม่มีวัวต่าง – ม้าต่างให้เห็นแล้ว

วันเวลาที่ผ่านไป วัตถุสิ่งของผูกเรือนสูญหาย บางส่วนยังคงเหลือซากให้เห็น แต่บางส่วนมองเห็นได้ด้วยความทรงจำ อีก 100 ปีข้างหน้าลูกหลานจะมีสักกี่คนที่รู้จักบุคคลเหล่านี้ นอกจากแผนภาพที่ปรากฏต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แผนที่วัวต่าง, ม้าต่าง

(ที่มา : หนังสือดอยสะเก็ด : ร่องรอยอารยธรรมสิบสองปันนา, 2537)

หมู่บ้านปางอันมีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ลาดเอียงตามแนวสันเขา มีพื้นที่ราบบ้างเล็กน้อย อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวง และโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นชุมชนที่อยู่ต้นน้ำขุนแม่กวง มีเขตติดต่อกับชุมชนบ้านขุนลาว ตำบลแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย มีป่าดิบเขาและป่าเบญจพรรณอันอุดมสมบูรณ์ ล้อมรอบหมู่บ้าน พื้นที่ทำกินอยู่ตามที่ราบเชิงเขา สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 850 เมตร สภาพอากาศเย็นตลอดปี ความชื้นในบรรยากาศสูง ฝนตกชุกในฤดูฝน และอากาศค่อนข้างหนาวเย็นในฤดูหนาว มีลำห้วยอยู่ 2 สาย คือ ลำห้วยขุนกวงเหนือ และลำห้วยขุนกวงตก ชุมชนได้สร้างฝายกักเก็บน้ำบริเวณลำห้วยขุนกวงเหนือ แล้วต่อท่อใช้ระบบส่งน้ำแบบประปาภูเขามาลงที่ถังเก็บน้ำ มีขนาดความจุ 10,000 ลูกบาศก์เมตร แล้วต่อท่อกระจายไปใช้ทุกครัวเรือน เพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภคและเกษตรกรรม ลำห้วยทั้ง 2 สายจะไหลมารวมกัน กับลำห้วยปางฟ้าแมบ บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้าน แล้วไหลลงสู่เขื่อนแม่กวงอุดมธารา ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญมากสำหรับประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน

4.1.2 สภาพที่ตั้ง อาณาเขต และการคมนาคม

บ้านปางอัน หมู่ที่ 1 ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่พิกัดที่ 47 QNB 380-080 ตามแผนที่ภูมิประเทศกรมแผนที่ทหารมาตราส่วน 1 : 50,000 ชื่อแผนที่บ้านห้วยแก้ว ระวัง 4846 I มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านขุนลาว ตำบลแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า
จังหวัดเชียงราย
ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านห้วยหม้อ หมู่ที่ 2 ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอ
ดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดกับ ถนนทางหลวง สายเชียงใหม่-เชียงราย (ทางหลวง
หมายเลข 118) และบ้านปางน้ำจืด หมู่ที่ 1 ตำบล
ป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

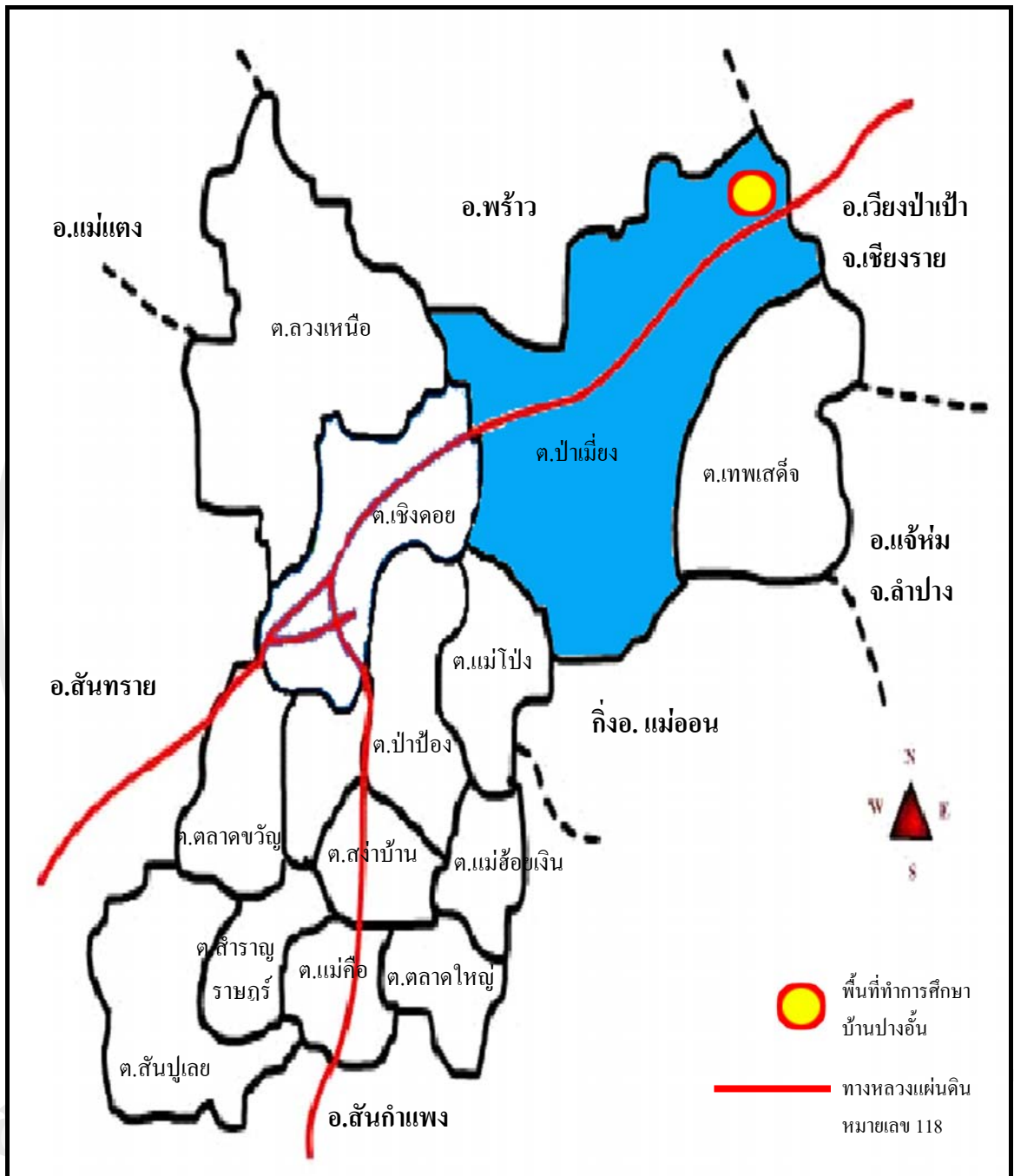
ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านโหล่งขอด ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว
จังหวัดเชียงใหม่

ลักษณะภูมิประเทศของหมู่บ้านปางอัน มีลักษณะพื้นที่ลาดเอียงตามแนวสันเขา มีพื้นที่ราบบ้างเล็กน้อยกลางหมู่บ้าน พื้นที่ทำกินส่วนใหญ่อยู่ตามแนวเชิงเขา พืชหลักของชาวบ้านคือ เมี่ยง (ชา) และกาแฟ โดยปลูกสลับได้ต้นไม้ใหญ่ และมีไม้ผลบ้างเล็กน้อย เช่น ส้มโอ บริเวณหมู่บ้านอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 850 เมตร

ส่วนลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปมีสภาพอากาศเย็นตลอดปี ความชื้นในบรรยากาศสูง ฝนตกชุกในฤดูฝน และอากาศค่อนข้างหนาวเย็นในฤดูหนาว

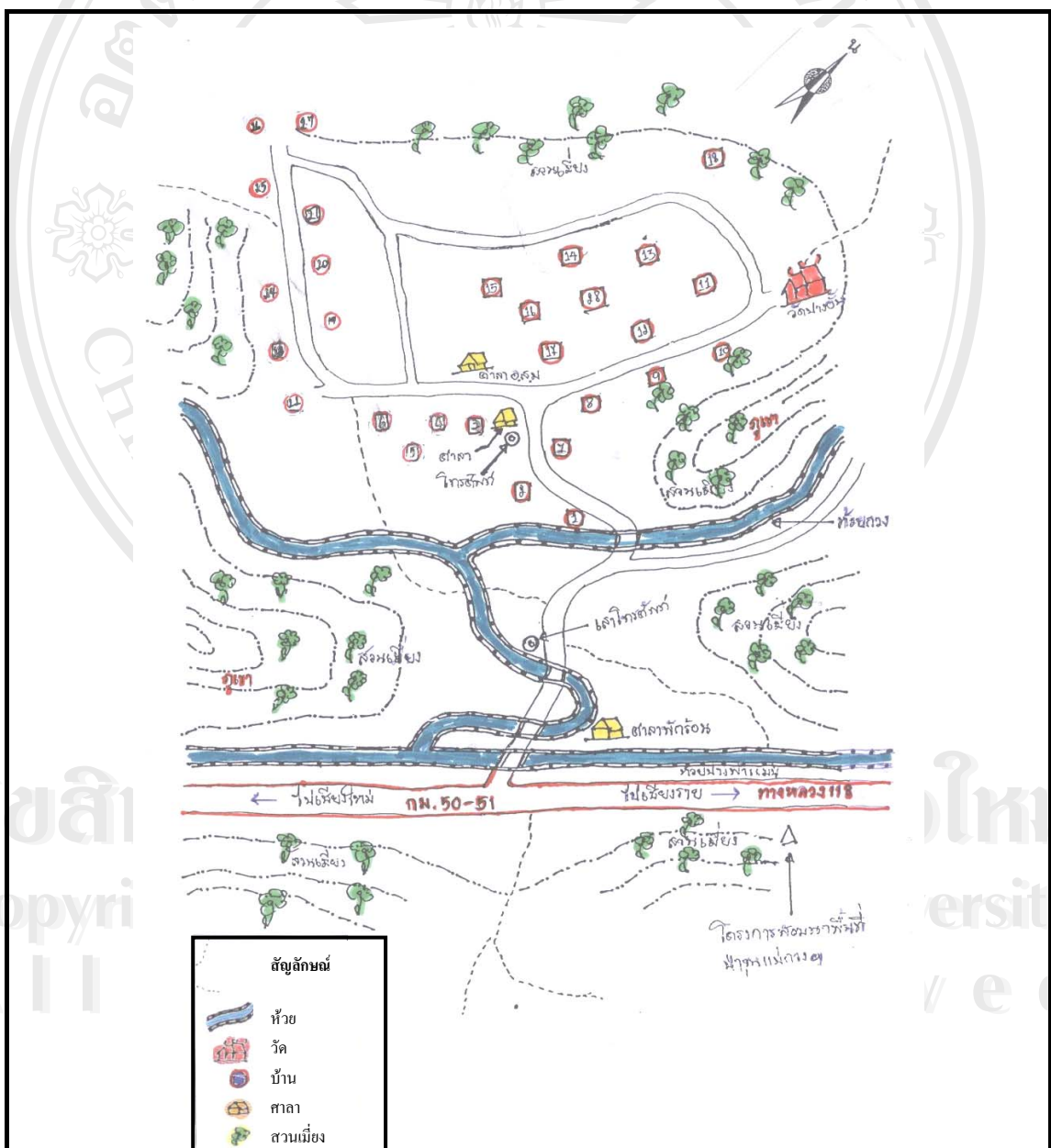
ด้านทรัพยากรธรรมชาตินั้น หมู่บ้านปางอันมีสภาพเป็นป่าต้นน้ำอยู่ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ลักษณะของผืนป่าทั้งสองเป็นภูเขาสูง ประกอบด้วย ป่าเบญจพรรณ และป่าดิบเขา พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่ที่พบในพื้นที่เป็นไม้ตระกูลไม้ก่อ สภาพป่ายังคงความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษา โดยการออกกฎระเบียบของหมู่บ้านห้ามมิให้ตัดไม้บริเวณป่าต้นน้ำของหมู่บ้าน

แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้านคือ ลำห้วยเหนือ และลำห้วยตก เป็นลำห้วยสายหลักมีน้ำไหลตลอดปี ชาวบ้านได้ช่วยกันสร้างฝายกักเก็บน้ำ ขนาดสันฝายกว้างประมาณ 1 สอก ยาวประมาณ 5 เมตร บริเวณลำห้วยเหนือ โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ดำเนินการต่อระบบส่งน้ำให้พร้อมทั้งสร้างถังกักเก็บน้ำในชุมชนขนาดความจุประมาณ 10,000 ลูกบาศก์เมตร เพื่อใช้ประโยชน์ด้านการอุปโภค บริโภค และการเกษตร สภาพของน้ำใสบริสุทธิ์ไม่มีสารพิษปนเปื้อน

ภาพที่ 2 แผนที่ตั้งและอาณาเขตบ้านปางอัน ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

การคมนาคมของหมู่บ้านต้องใช้เส้นทางหลัก เดินทางจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ ไปทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 118 สายเชียงใหม่- เชียงราย เป็น ถนนลาดยาง กว้าง 4 เลน สภาพดี ถึงระหว่างกิโลเมตรที่ 50-51 เลี้ยวซ้ายเข้าไปประมาณ 1 กิโลเมตร ถึงหมู่บ้านปางอัน รวมระยะทางจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ถึงหมู่บ้านประมาณ 52 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางโดยรถยนต์ประมาณ 1 - 1.30 ชั่วโมง เส้นทางคมนาคมแสดงตาม ภาพที่ 3 ดังนี้

ภาพที่ 3 แสดงเส้นทางคมนาคมของหมู่บ้านปางอัน

4.1.3 ลักษณะที่อยู่อาศัย และการถือครองที่ดิน

ราษฎรในหมู่บ้านปางอัน เกือบทั้งหมดอาศัยอยู่ในหมู่บ้านมาเป็นเวลาประมาณมากกว่า 25 ปี โดยลักษณะที่อยู่อาศัยเป็นบ้านไม้ โครงสร้างถาวร สภาพบ้านเรือนมีทั้งเก่าและใหม่ คราวเรือนส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดินที่ถือครอง โดยที่ดินที่ถือครองประเภทที่อยู่อาศัยอยู่ระหว่างครึ่งไร่ ถึง 1 ไร่ ส่วนที่ดินถือครองประเภทที่ทำกิน ร้อยละ 50 ของครัวเรือนถือครองที่ดินมากกว่า 10 ไร่ ครัวเรือนที่เหลือถือครองที่ดินประมาณ 2-5 ไร่

4.1.4 ประชากร การศึกษา และการสาธารณสุข

ประชากรในหมู่บ้านปางอันมีทั้งสิ้น 96 คน เป็นเพศชาย 53 คน เพศหญิง 43 คน กว่าครึ่งหนึ่งอยู่ในวัยแรงงาน คือ อายุ 20 ปีถึง 60 ปี เป็นเด็กและเยาวชนอายุต่ำกว่า 20 ปี จำนวน 23 คน และคนชราอายุมากกว่า 60 ปีมีเพียง 12 คน อย่างไรก็ตาม สมาชิกครัวเรือนในวัยแรงงานเกือบครึ่งหนึ่ง (จำนวน 32 คน) ประกอบอาชีพนอกชุมชน และประชากรทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ

การศึกษาของประชากรส่วนใหญ่สามารถอ่านออกเขียนได้ คือ มีการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นอย่างต่ำ และในหมู่บ้านปางอันยังไม่มีโรงเรียน เด็กเล็กในวัยประถมศึกษาต้องเดินทางไปเรียนที่โรงเรียนปางน้ำถุ ซึ่งตั้งอยู่ที่หมู่บ้านห้วยหม้อ หมู่ที่ 2 ตำบลป่าเมียง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ สังกัดพื้นที่การศึกษาเขต 2 จังหวัดเชียงใหม่ ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2509 ปัจจุบันมีครู 7 คน มีนักเรียนทั้งหมด 128 คน เป็นนักเรียนชาย 67 คน เป็นนักเรียนหญิง 61 คน ทำการเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ภายในโรงเรียนยังมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีนักเรียนทั้งหมด 35 คน เป็นเด็กชาย 17 คน เป็นเด็กหญิง 18 คน มีครูคอยดูแล 3 คน ระยะทางจากบ้านปางอันไปถึงโรงเรียนประมาณ 1.7 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 3-7 นาที ส่วนในระดับสูงกว่าประถมศึกษาต้องเดินทางไปเรียนในตัวอำเภอดอยสะเก็ด หรือในอำเภอเมืองเชียงใหม่

การสาธารณสุขสถานพยาบาลที่ชุมชนไปใช้บริการ คือ สถานีอนามัยสมเด็จ ซึ่งตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 2 บ้านห้วยหม้อเช่นเดียวกัน และอยู่ห่างจากหมู่บ้านปางอันประมาณ 1.5 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 3-5 นาที ให้บริการประชาชนในเขตพื้นที่ตำบลป่าเมียง 3 หมู่บ้าน ตำบลเทพเสด็จ 1 หมู่บ้าน และหมู่บ้านที่อยู่ในเขตพื้นที่ติดต่อจังหวัดเชียงราย บางโอกาสเป็นที่ฝึกงานของนิสิตแพทย์ และแพทย์อาสาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประชาชนได้มาใช้บริการโดยใช้สิทธิบัตรประกันสุขภาพ 30 บาท รักษาทุกโรค เป็นการปฐมพยาบาลเบื้องต้นเท่านั้น ถ้าอาการ

ของคนไข้หนักมาก ทางเจ้าหน้าที่ก็จะออกหนังสือส่งตัวไปรักษาโรงพยาบาลประจำอำเภอคอยสะกัด ปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำอยู่ 2 คน และผู้ช่วยพยาบาล 1 คน

นอกจากนี้แล้วชาวบ้านยังได้มีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ แบบพื้นบ้านโดยการ ใช้น้ำสมุนไพรที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งมีพ่อน้อยศรีนวล ชันแก้ว เป็นผู้ปรุงยา (ผสมยา) ให้กับผู้ป่วย

4.1.5 สภาพสังคมและวัฒนธรรม

สภาพสังคมในหมู่บ้านปางอัน คราวเรือนกว่าครึ่งหนึ่งในหมู่บ้านยังอยู่ในลักษณะ ครอบครัวขยาย และอยู่รวมกันตั้งแต่ 2 คราวเรือนในบริเวณเดียวกัน ซึ่งเป็นลักษณะของครัวเรือน ชนบทในภาคเหนือ และครัวเรือนเกือบทั้งหมดในชุมชน (20 ใน 27 ครัวเรือน) มีเครือข่ายใน ชุมชน และจากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนยังมีความ สัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น สังเกตจากการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมในชุมชนอย่างพร้อมเพรียง ทั้งกิจกรรมทางด้านศาสนา และประเพณีอื่น ๆ เช่น การช่วยงานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ และ งานศพ เป็นต้น

บ้านปางอันมีการตั้งกฎระเบียบชุมชนขึ้น โดยผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการ หมู่บ้านตกลงร่วมกันให้ประกาศใช้เป็นข้อบังคับของหมู่บ้าน เพื่อให้ทุกคนถือปฏิบัติ ดังนี้

1. ห้ามตัดไม้ทำลายป่าบริเวณป่าต้นน้ำของหมู่บ้าน (ลำห้วยขุนควงเหนือ) เพราะเป็นแหล่งน้ำของหน้าหมู่บ้าน (ของส่วนรวม)

2. ห้ามลักขโมย และทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น

3. ห้ามก่อการทะเลาะวิวาทในหมู่บ้าน

ถ้าหากมีการละเมิดกระทำผิดครั้งแรก ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน ก็จะทำการว่ากล่าวตักเตือน และให้ชดใช้ค่าเสียหาย ถ้าหากมีการกระทำผิดซ้ำอีกทางผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านก็จะทำการว่ากล่าวตักเตือนพร้อมกับทำทัณฑ์บน และให้ชดใช้ค่าเสียหาย ถ้าหากมีการกระทำผิดซ้ำอีกเป็น ครั้งที่ 3 ทางผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านก็จะเชิญ เจ้าหน้าที่ตำรวจมาทำการพิสูจน์หลักฐานร่วมกัน แล้วให้ดำเนินการตามกฎหมายบ้านเมือง

นอกจากนี้ในชุมชนยังมีการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มหลายกลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มมี วัตถุประสงค์แตกต่างกันไปดังนี้

1) กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน ประกอบด้วยสมาชิก 7 ฝ่าย วัตถุประสงค์เพื่อ พัฒนาหมู่บ้าน และรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน มีวาระการปฏิบัติงาน 4 ปี

2) กลุ่มอนุรักษ์ป่าขุนน้ำแม่ควง มีสมาชิก 12 คน ก่อตั้งเมื่อ ปี พ.ศ. 2544 ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานประชาคมหมู่บ้าน ตัวแทน ชาวบ้าน วัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า และสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน

3) กลุ่มชมรมผู้สูงอายุตำบลป่าเมี่ยง วัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุทั้ง 6 หมู่บ้าน โดยผู้สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มชมรมผู้สูงอายุได้ต้องมีอายุตั้งแต่ 50 ปี ขึ้นไป ในหมู่บ้านมีผู้สูงอายุสมัครได้เข้าเป็นสมาชิก 13 คน

4) กลุ่มสมาชิกฌาปนกิจ เป็นกลุ่มที่ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านตั้งขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือญาติผู้เสียชีวิต ผู้ที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกต้องมีอายุตั้งแต่ 5 ปี ขึ้นไป มีให้เลือก 2 หลักเกณฑ์ คือ

4.1) เข้าสมัครเป็นกลุ่ม เป็นการเข้ากลุ่มร่วมกับหมู่บ้านใกล้เคียง ในกรณีที่มีผู้เสียชีวิตภายในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง สมาชิกต้องออกเงินค่าสมาชิกจำนวน 15 บาท/1 คน เพื่อเป็นการช่วยเหลือญาติผู้เสียชีวิต ปัจจุบันมีชาวบ้านสมัครเข้าเป็นสมาชิก 94 คน

4.2) รายบุคคล เป็นการเข้าเป็นกลุ่มเฉพาะคนภายในหมู่บ้านเท่านั้น ผู้ที่จะเข้าเป็นสมาชิกต้องมีอายุตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไปถึง 60 ปี ในกรณีที่มีผู้เสียชีวิตภายในหมู่บ้านสมาชิกต้องออกเงินค่าสมาชิกจำนวน 15 บาท/1 คน เพื่อเป็นการช่วยเหลือญาติผู้เสียชีวิต ปัจจุบันมีชาวบ้านสมัครเข้าเป็นสมาชิก 94 คน

5) กลุ่มเยาวชน ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2541 เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นเพื่อมาให้เยาวชนในหมู่บ้านได้มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน ปัจจุบันมีเยาวชนสมัครเข้าเป็นสมาชิก 20 คน

6) กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน (กท.บ) ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2544 เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาเพื่อพัฒนาอาชีพ การสมัครเข้าเป็นสมาชิกต้องเสียค่าธรรมเนียม 20 บาท/1คน และต้องถือหุ้นอย่างน้อย 1 หุ้นๆละ 50 บาท และสมาชิกต้องเสียค่าธรรมเนียม 10 บาท / 1 คน / 1เดือน สมาชิกสามารถกู้ยืมเงิน กท.บ ไปลงทุนประกอบอาชีพ โดยสมาชิกต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ 4 บาท/ปี ปัจจุบันมีชาวบ้านสมัครเข้าเป็นสมาชิก 27 คน

7) กลุ่มเงินแก้ไขปัญหาความยากจน (ก.ขคจ.) ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2538 เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาเพื่อพัฒนาอาชีพ การสมัครเข้าเป็นสมาชิกต้องเสียค่าธรรมเนียม 30 บาท / 1 คน / 1 เดือน สมาชิกสามารถกู้ยืมเงิน (ก.ขคจ.) ได้ตามหลักเกณฑ์ (จปฐ.) ไปลงทุนประกอบอาชีพ โดยสมาชิกต้องเสียค่าบำรุงร้อยละ 1 บาท / ปี ปัจจุบันมีชาวบ้านสมัครเข้าเป็นสมาชิก 27 คน

8) กลุ่มเกษตรกรทำสวนเมี่ยง เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในด้านสนับสนุนพันธุ์ไม้ และปุ๋ยธรรมชาติ ให้แก่สมาชิกกลุ่มภายในตำบลป่าเมี่ยง การสมัครเข้าเป็นสมาชิกนั้นต้องเสียค่าธรรมเนียม 20 บาท ค่าหุ้น 50 บาท/1 หุ้น ปัจจุบันมีชาวบ้านสมัครเข้าเป็นสมาชิก 20 คน

จะเห็นว่า การรวมกลุ่มในชุมชนหมู่บ้านปางอันเป็นการรวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มอนุรักษ์ขุนน้ำแม่กวง และกลุ่มเกษตรกรทำสวนเมี่ยง ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสืบทอดการทำสวนเมี่ยง

ชาวบ้านในหมู่บ้านปางอันนับถือศาสนาพุทธ ในช่วงฤดูกาลเก็บเมี่ยงระหว่างเดือนเมษายน-พฤศจิกายน ชาวบ้านจะหยุดการเก็บเมี่ยงทุกวันพระ เพื่อปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ และประกอบพิธีทางศาสนา มีประเพณีความเชื่อ คือ

การผัดผี หมายถึง การกระทำผัดประเพณีที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมา หรือยึดถือกันมาเนิ่นนาน เช่น กรณีที่ฝ่ายหญิงและชายมีความสัมพันธ์กัน โดยไม่ได้แต่งงาน ฝ่ายชายต้องทำพิธีไหว้ผีหรือใส่ผีเพื่อเป็นการขอขมา

พิธีขึ้นท้าวทั้ง 4 พิธีไหว้เจ้าที่ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเทวดาที่สถิตอยู่ 4 ทิศ และสถิตอยู่บริเวณบ้าน ที่จะช่วยรักษาทุกข์สุขและให้การคุ้มครองป้องกันจาก ภัยอันตรายต่าง ๆ จะทำพิธีมงคลต่าง ๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานบวช หรือประเพณีสงกรานต์ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว

พิธีไหว้ผีเจ้าบ้าน ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีเจ้าบ้านจะช่วยปกป้องรักษาหมู่บ้านให้มีความสงบร่มเย็น ตั้งอยู่บริเวณท้ายหมู่บ้าน จะทำพิธีช่วงเวลามีกงานประเพณีต่าง ๆ และพิธีไหว้ประจำทุกปี คือ เดือนเก้าคำแรมเก้าคำ

พิธีสืบชะตา จะทำในวันที่ 13 เมษายน ของทุกปีและในช่วงที่หมู่บ้านมีความเดือดร้อน หรือมีคนเจ็บป่วยร้ายแรง เพื่อให้ชาวบ้านมีความสุข ไม่เดือดร้อน และปิดเป่าความเดือดร้อนให้ผ่านพ้นไป

พิธีตานข้าวใหม่ ตรงกับเดือนมกราคม ขึ้น 15 ค่ำ หรือ ตรงกับเดือน 4 เเป้ง เพื่อเป็นการฉลองข้าวสารใหม่ของฤดูเก็บเกี่ยว แม้ชาวบ้านปางอันจะเลิกทำนาแล้วก็ตาม แต่ก็ยังประกอบพิธีนี้อยู่ โดยซื้อข้าวสารใหม่มาทำบุญที่วัด และทำการตักบาตรข้าวสาร

สำหรับความสำคัญของวัดต่อชาวบ้านนั้น พบว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านปางอันมีความผูกพันกับวัดตั้งแต่เกิดจนถึงตาย โดยมีวัดปางอันเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนให้เกิดความรัก สามานสามัคคีกัน เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและใช้เป็นสถานที่ชุมนุมของชาวบ้าน และเล่นกีฬาของเด็กและเยาวชน ปัจจุบันวัดปางอันมีพระคุณท่านพระพิศาล ธรรมทีโป รักษาการเป็นเจ้าอาวาสมีบทบาทในการเป็นผู้ถ่ายทอดคำสอนในพระพุทธศาสนา พัฒนาและบูรณะซ่อมแซมพระวิหาร สร้างกุฏิ สร้างหอรบ และลานกีฬาต้านยาเสพติด คอยเป็นผู้ประสานความร่วมมือของคนในชุมชนทั้ง เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ กรรมการหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวัด และหมู่บ้านพร้อมทั้งยังประสานขอ

ความร่วมมือผู้มีจิตศรัทธาญาติโยมภายนอกหมู่บ้านมาร่วมทำบุญ ชาวบ้านมีความเลื่อมใส และศรัทธามาก

4.1.6 สภาพเศรษฐกิจของชุมชน

ชาวบ้านส่วนใหญ่มีรายได้หลักจากการทำสวนเมี่ยง เฉลี่ยประมาณ 48,127 บาทต่อปี และรายได้จากการเพาะเห็ดหอมเฉลี่ยประมาณ 27,922 บาท/ครัวเรือน/ปี และมีการปลูกพืชเสริม ได้แก่ การปลูกพริก มะละกอ กาแฟ ส้มโอ ดอกลิ้นจี่

เนื่องจากบ้านปางอันเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่อยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และเป็นหมู่บ้านบริวารของ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทางโครงการฯ จึงได้พิจารณาสร้างฝายต้นน้ำลำธารกระจายทั่วพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่ป่า และจัดหาแหล่งน้ำสนับสนุนโครงการฯ ตามความเหมาะสม

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และผู้ใหญ่บ้านปางอัน ได้ทราบว่า ก่อนที่จะมีการสร้างฝายเก็บกักน้ำหรือฝายแม้วนั้น ชาวบ้านได้ออกสำรวจพื้นที่ที่เหมาะสมก่อน เมื่อได้แล้วทางโครงการฯ จะจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับฝายแก่ชาวบ้าน โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตลอดจนให้ชาวบ้านได้ช่วยกันร่วมแรงสร้างฝายเก็บกักน้ำ (ฝายแม้ว) ร่วมกัน ในปัจจุบันนี้ชาวบ้านได้รับการสนับสนุนให้สร้างฝายแม้วที่บ้านปางอันแล้ว จำนวน 22 ฝาย ทำให้ชาวบ้านรู้สึกภาคภูมิใจที่มีส่วนร่วม มีจิตสำนึกและความตระหนักในการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน ทั้งนี้เป็นการอาศัยศักยภาพของชุมชนและการตัดสินใจของชุมชน เป็นกระบวนการตัดสินใจที่เป็นประชาธิปไตยอย่างมีเหตุมีผลของกระบวนการกลุ่ม และด้วยความพึงพอใจ (อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2548)

นอกจากนี้แล้วยังมีหน่วยบริการประชาชน เป็นหน่วยงานที่ทางสถานีตำรวจภูธรอำเภอคอยสะเก็ดได้ก่อตั้งเมื่อ ปี พ.ศ. 2535 ตั้งไว้เพื่อบริการประชาชนในพื้นที่ ในกรณีที่ชาวบ้านมีปัญหาเกิดข้อขัดแย้งไม่เข้าใจกัน รู้สึกไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ก็สามารถแจ้งกับผู้ใหญ่บ้านแล้วประสานไปยังเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ประจำอยู่หน่วย เพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกัน ชาวบ้านสามารถติดต่อและขอความช่วยเหลือได้ตลอดเวลา

4.1.7 การผลิตเมี่ยงของชุมชนปางอัน

เมี่ยง นอกจากจะเป็นพืชเศรษฐกิจแล้วยังมีความสำคัญทางด้านวัฒนธรรมในการต้อนรับแขก เพราะในการต้อนรับแขกของกลุ่มชนในคอยสะเก็ดนั้น นอกจากบุหรีและหมากแล้ว

สิ่งที่ขาดเสียไม่ได้คือ เมียง นอกจากนี้ยังใช้เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ขาดไม่ได้เช่นกัน

เมียงเป็นที่รู้จักกันมานานแล้วในรูปของ “ชาเมียง” ซึ่งมีการบันทึกไว้ในหนังสือ เอนไซโคลปีเดียของอังกฤษ โดยเขียนไว้ว่า คนไทยในมณฑลยูนนาน ได้รู้จักปลูกต้นชาเมียงมานาน ก่อนจีนเสียอีก (ไกรศรี นิมมานเหมินทร์, 2537 อ้างใน โกศล ปราคำ, 2537) คนไทยสมัยก่อน ไม่ได้นำเมียงมาอบเป็นชาเพื่อชงกับน้ำร้อน แต่จะนำใบชามานึ่งจนสุกแล้วนำมาหมักจนมีรสเปรี้ยว ใช้หมักกับเกลือ ปัจจุบันคนในล้านนาขังนิยมนอมเมียงกันอยู่ แต่มีวิธีการปรุงแต่งรสด้วยการนวดเมียงด้วยน้ำตาล เกลือและมะขามเปียกแล้วสอดใส่ด้วยมะพร้าวคั่วกับน้ำตาล หรือสอดใส่ด้วยขิง มะพร้าวหั่นอบแห้งและถั่วลิสง แล้วห่อด้วยใบตองเป็นคำ ๆ ทำให้เมียงมีรสชาติอร่อยและน่ากินยิ่งขึ้น

เมียงใช้ประโยชน์จากใบ ใบอ่อนใช้เป็นอาหารและตากหรืออบแห้งเป็นใบ ใบแก่ขนาดกลางใช้ทำเมียง ส่วนใบแก่สุดทำเป็นชาผงได้เช่นกัน สำหรับเมียงออกสู่ตลาดหรือผู้บริโภคนั้น เนื่องจากในสมัยก่อนเป็นทางเดินเท้า ซึ่งชาวไทยในที่ราบที่อพยพขึ้นไปทำป่าเมียงได้สร้างขึ้น เพื่อไปทำสวนเมียงและขนส่งลำเลียงเมียงลงมาจำหน่าย จึงต้องอาศัยม้าต่างและวัวต่างช่วยในการลำเลียง (พูนผล อาสนจินดา, 2533 อ้างใน โกศล ปราคำ, 2537)

เมียง เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นทางภาคเหนือของประเทศไทยที่ทำกันมาเนิ่นนาน ได้จากการนำใบชาป่าที่ขึ้นอยู่ทั่วไปตามภูเขาทางภาคเหนือของประเทศไทย อันได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน น่าน ลำปาง ตาก และแพร่ มานึ่งแล้วนำไปหมักดองเมียงเป็นของขบเคี้ยวในยามว่าง หรือหลังอาหาร หรือแม้กระทั่งระหว่างเวลาทำงาน เมียงช่วยทำให้ชุ่มคอ ลดอาการกระหายน้ำ ช่วยให้หายง่วง และประทังความหิว

ต้นชา (ต้นเมียง) เป็นพืชใบเลี้ยงคู่จัดอยู่ในวงศ์ Theaceae มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ *Camellia sinensis* L. อยู่ในตระกูล Ternstroemiaceae พืชในวงศ์นี้มีทั้งไม้ยืนต้น (Tree) และไม้พุ่ม (Shrub) ขึ้นในเขตร้อนและเขตอบอุ่น ใบเป็นใบเดี่ยว เรียงตัวสลับกัน มี 1 ใบ ต่อ 1 ช่อ แผ่นใบหนาและเหนียว ไม่มีใบหู ดอกเป็นดอกเดี่ยว ตำแหน่งของดอกเกิดระหว่างซอกใบ ดอกเป็นดอกสมบูรณ์เพศ กลีบเลี้ยงและกลีบดอกอยู่ระหว่าง 5-7 กลีบ มีเกสรตัวผู้จำนวนมาก ผลเป็นแบบ Capsule หรือ Berry และมีกลีบเลี้ยงติดส่วนฐานของผล

ภาพที่ 4 ต้นชา หรือ ต้นเมี่ยง

ชาที่ปลูกเป็นการค้าทั่วโลกแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มพันธุ์ คือ

1) กลุ่มพันธุ์ชาอัสสัม (Assam Teas)

เป็นไม้ลำต้นต้นเดี่ยว ทรงต้นค่อนข้างใหญ่ เจริญเติบโตเร็ว ใบมีขนาดใหญ่ ออกดอกเป็นช่อช่อละ 2-4 ดอก ทนแล้ง และปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของเขตร้อนได้ดี

2) กลุ่มพันธุ์ชาจีน (China Teas)

ทรงต้นเป็นพุ่มเตี้ย ใบมีขนาดเล็กและแคบ ความยาวประมาณ 3.8-6.4 เซนติเมตร เจริญเติบโตช้า แต่ทนต่ออุณหภูมิต่ำและสภาพแวดล้อมที่ผันแปรได้ดี ผลผลิตต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอัสสัม

3) กลุ่มพันธุ์ชาเขมร (Indo-China Teas)

ลำต้นเดี่ยว ความสูงประมาณ 5 เมตร ใบแข็งแรงเป็นมัน ความยาวของใบประมาณ 7.6 เซนติเมตร ขอบใบหยักฟันเลื่อย แผ่นใบมีวุ้นองเป็นรูปคล้ายตัววี ก้านใบออกสีแดง ในฤดูแล้งสีใบจะมีสีแดงเรื่อ ๆ ยอดอ่อนรสฝาดจัด

ชุมชนปางอ้นเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ชาวบ้านกว่าร้อยละ 90 ประกอบอาชีพการทำสวนเมี่ยงมานานนับ 70-80 ปี แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของการดำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตการยังชีพดั้งเดิมของชุมชน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง นอกจากนี้ สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของชุมชนมีประเพณีและวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตเมี่ยง ที่เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า เพราะป่าเป็นที่อยู่ เป็นที่เพาะปลูก และเป็นแหล่งน้ำที่มีความสำคัญยิ่งต่อคนที่อยู่ปลายน้ำ ชาวบ้านจึงมีความรักและหวงแหนผืนป่านี้ไว้ โดยได้ช่วยกันดูแลรักษา

และตั้งกฎระเบียบของหมู่บ้าน โดยการห้ามตัดไม้ทำลายป่า แต่ถ้าชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรป่าไม้ในการใช้สอยและซ่อมแซมที่อยู่อาศัย ทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะเข้าไปดูแลอย่างใกล้ชิด ทางหมู่บ้านจะจัดกิจกรรมการปลูกเสริมป่าขึ้นทุกปี เพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกของคนที่อยู่ต้นน้ำให้รักผืนป่า

กระบวนการผลิตเมี่ยง เริ่มต้นจากการคัดเลือกพื้นที่เพื่อปลูกเมี่ยง ในการเลือกพื้นที่เพื่อปลูกชาผลิตเมี่ยงหรือทำสวนเมี่ยงนั้น ชาวบ้านจะเลือกพื้นที่ที่ไม่ได้แสงแดดมากเพราะเป็นพื้นที่ที่จะได้รับแสงช่วงสั้นในหนึ่งวัน เพราะต้นชาหรือต้นเมี่ยงเป็นพืชที่ไม่ชอบแสงแดดจัด จากนั้นเกษตรกรจะทำการแผ้วถางพื้นที่ ซึ่งบางรายแผ้วถางเฉพาะไม้พื้นล่างยังคงเหลือไม้ใหญ่ไว้เพื่อเป็นร่มเงา บางรายแผ้วถางพื้นที่โดยถางทั้งไม้พื้นล่างและไม้ใหญ่จนพื้นที่โล่งเตียน ทิ้งไว้ให้ต้นไม้ที่แผ้วถางลงแห้ง แล้วทำการเผา จากนั้นก็ทำการเก็บริบเศษไม้ กิ่งไม้ ที่ยังเหลืออยู่เผาอีกครั้ง ประมาณต้นเดือนพฤษภาคม จึงทำการขุดหลุมเตรียมปลูกต้นชา ในการปลูกจะใช้เมล็ดคหอยอด หลุมละ 3-4 เมล็ด ถ้าเมล็ดงอกเป็นต้นกล้าหลายต้น เกษตรกรจะถอนย้ายต้นกล้าไปปลูกขยายต่อไป หรือย้ายชำใส่กระบอกไม้ไผ่ไว้เพื่อปลูก จะเหลือต้นกล้าชำไว้เพียง 1 ต้น ต่อหลุม หลังจากปลูกแล้ว 5-7 ปี ต้นชาจึงจะเริ่มเก็บใบไปผลิตเมี่ยงได้ การปลูกด้วยต้นกล้าจะสามารถเก็บใบได้ในเวลาประมาณ 3 - 4 ปี เกษตรกรบางรายจะใช้ต้นกล้าชาป่าที่ขึ้นในพื้นที่ พันธุ์ชาที่ใช้ปลูกเป็นกลุ่มพันธุ์ชาอัสสัม มีทั้งพันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ชาจากจังหวัดน่าน และพันธุ์ชาจากอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ชาพันธุ์พื้นเมืองจะมีขนาดใบเล็กและสั้น หลังจากหนึ่งแล้วสีจะคล้ำและมีรสฝาดเล็กน้อย ส่วนชาพันธุ์จังหวัดน่าน และพันธุ์ชาจากอำเภอลับแล ขนาดใบจะใหญ่และยาว หลังจากหนึ่งแล้วสีจะขาวไม่คล้ำไม่ฝาด เป็นที่นิยมของผู้บริโภคและตลาด

4.2 ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยง และด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านปางอั้น

4.2.1 ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยง

ภูมิปัญญา หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคม ซึ่งได้ส่งเสริมและปฏิบัติสืบทอดมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง ซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะคนหรือเอกลักษณ์สากล ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น เกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตของชาวบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิต และวิถีชีวิตของชาวบ้าน ภูมิปัญญาเป็นรูปแบบ

การดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เป็นประโยชน์แก่คนทุกระดับ มีลักษณะเด่นคือสร้างสำนึกในหมู่คณะสูง ทั้งในระดับครอบครัว และเครือข่าย (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2531)

ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยงในที่นี้ หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจ ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตเมี่ยงได้แก่ การบุกเบิกที่ดิน การเพาะปลูก การดูแลพืช การเก็บเกี่ยว และการจัดการผลผลิต โดยมีองค์ประกอบสำคัญด้านระบบคิด ความเชื่อ พิธีกรรม และการปฏิบัติ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้มาแล้วนำมาปฏิบัติได้ผล ภูมิปัญญาดังกล่าวผู้วิจัยขอนำเสนอข้อค้นพบดังต่อไปนี้

ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยงเกี่ยวกับการบุกเบิกที่ดิน

การบุกเบิกที่ดินเพื่อการใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกเมี่ยงของชาวบ้านปางอั้นในปัจจุบันนั้น พบว่าชาวบ้านส่วนมากก็จะมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินตามกรอบแนวทางกฎหมายการครอบครองที่ดิน (ส.ค.1) ที่ทางการออกเอกสารสิทธิ์ให้ที่ดินของชาวบ้านปางอั้นส่วนหนึ่งจึงเป็นที่ดินที่ได้มาจากการสืบทอดมรดก ซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล แต่ทั้งนี้ในชุมชนก็ยังมีการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากที่ดินที่เป็นทรัพย์สินร่วมของชุมชนด้วย เช่น ที่ดินริมสองฝั่งลำห้วยเป็นต้น ที่มีชาวบ้านเข้าไปใช้เป็นที่เพาะปลูกทำมาหากินได้ตามกฎจาริตประเพณีพื้นบ้านที่ยึดถือสืบทอดกันมา ดังที่พ่อจันทร์แก้ว ใจปัญญา (2547) ได้กล่าวให้สัมภาษณ์ว่า

“ชาวบ้านที่นี่มียึดถือที่ยึดถือสืบทอดกันมาว่าที่ดินหัวไร่ปลายสวน หากติดกับที่ของใคร ก็ถือว่าเจ้าของที่เป็นผู้ที่สามารถใช้ทำประโยชน์ได้ มันเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่เก่าก่อน และชาวบ้านก็รับทราบกันดี และหากใครคนใดจะเข้าไปใช้ประโยชน์อันใดต้องบอกกับเจ้าของที่เสียก่อน ถึงแม้ว่าที่นั้นอาจจะไม่ใช่ที่ดินที่ถูกต้องตามกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย แต่ที่ดินเหล่านั้นก็ถือว่าเป็นสิทธิโดยประเพณีที่มีผู้ดูแลรักษา ต้องให้เกียรติเขา”

ทั้งนี้การใช้ที่ดินเพื่อทำประโยชน์ของชาวบ้านปางอั้นนั้น ถึงแม้ว่าจะให้สิทธิแก่ผู้ดูแลรักษาที่มีที่ ๆ ติดกับผืนป่าและลำห้วย ก็มีได้หมายความว่าเจ้าของที่เหล่านั้นมีสิทธิในทรัพยากรเหล่านั้นทั้งหมดก็หาไม่ หากแต่ชุมชนจะมีธรรมเนียมปฏิบัติว่าเจ้าของที่จะต้องไม่บุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าที่อยู่รอบ ๆ บริเวณสวนเมี่ยง (โดยการยึดถือเอาว่าเป็นที่ส่วนบุคคล) และต้องไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ที่ขึ้นอยู่ในบริเวณที่ผืนป่าเหล่านั้น หรือหากมีที่ติดกับลำห้วยก็ไม่สามารถตัดไม้ที่ขึ้นอยู่ริมสองฝั่งลำห้วยได้ ดังที่พ่ออู้อยู่ หลู่ แสนใจงาม (2547) ได้กล่าวให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า

“หากไปตัดต้นไม้ใหญ่ ๆ ลงก็จะทำให้เมี่ยงใบเล็กลง เนื่องจากความชุ่มชื้นได้ขาดหายไป และเมี่ยงเป็นพืชที่ใช้แสงน้อยการตัดป่าให้โปร่งเพื่อขยายเขตที่ดินสวนเมี่ยงให้กว้างขึ้นจึงเป็นสิ่งชาวบ้านจะรับไม่ได้และชาวบ้านจะไม่ทำกัน หากแต่นำต้นขนาดเล็กๆ มาใช้ทำหลั้วหนึ่ง

เมื่อกี้ออนูโลมกัน ได้ ชาวบ้านเขาจะรู้กันเอง และการใช้ที่ดินข้างลำห้วยก็จะใช้เพาะปลูกผักสวนครัวเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น ชาวบ้านก็จะสานรั้วล้อมรอบเอาไว้ป้องกันสัตว์และเป็นการใช้บอกเขตแดนว่าเป็นที่ของใคร (ตามสิทธิตามประเพณีที่ยึดถือเป็นมรดกของชุมชน โดยพื้นที่เหล่านี้มิได้มีผลทางกฎหมายใดๆทั้งสิ้น : ผู้วิจัย) ชาวบ้านที่ปลูกผักสวนครัว ก็จะใช้ปลูกผักสวนครัวเท่านั้นจะไปหักล้างถางเพิ่มขึ้นไม่ได้ และต้องไม่มีสิทธิ์ไปตัดไม้ ขุดดิน หรือถมดินบริเวณรอบ ๆ ลำห้วยด้วย”

ในการคัดเลือกที่ดินของชาวบ้านปางอั้นในอดีตนั้น จากการสนทนากับพ่ออู้อัยคำลาพิช (อดีตผู้ใหญ่บ้านปางอั้น) พ่ออู้อัยหลู่ แสนใจงาม นายอุดม คำรินทร์ (ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน) ได้ทำให้ทราบถึงกระบวนการคัดเลือกที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกว่า ชาวบ้านจะเลือกใช้ที่ดินที่ติดอยู่กับสองฟากฝั่งลำห้วย เนื่องจากบริเวณพื้นที่ริมลำห้วยนั้นจะอุดมไปด้วยปุ๋ยธรรมชาติที่เกิดจากการทับถมของตะกอนดินที่น้ำพัดมา และปุ๋ยจากการชะล้างในฤดูฝนที่จะไหลลงมาจากบนภูเขา ซึ่งน้ำก็จะช่วยพัดพาซากพืชซากสัตว์และแร่ธาตุต่าง ๆ มาด้วย ทำให้การเพาะปลูกพืชต่าง ๆ มีความอุดมสมบูรณ์ตามระบบธรรมชาติมากกว่าการพึ่งพาสารเคมีจากปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศแม่น้ำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การบุกเบิกเพื่อใช้ประโยชน์ด้านที่ดินของชาวบ้านปางอั้น จึงมิได้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการตกลงผลประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่เป็นการใช้ประโยชน์บนพื้นฐานการรักษาที่ดินนั้นด้วยการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชาวบ้าน จึงเป็นการช่วยส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพไปพร้อมกับการรักษาผลผลิตของตนเอง การเข้าไปใช้ประโยชน์จึงต้องมีการจำแนกด้วยว่าใช้บริเวณไหน และใช้เพื่อทำอะไร ทั้งนี้หากการเข้าไปใช้ประโยชน์ด้านที่ดินนั้นอาจส่งผลกระทบต่อชุมชนก็จะได้รับการคัดค้านจากคณะกรรมการหมู่บ้าน และหากคณะกรรมการพิจารณาแล้วเห็นว่าไม่ส่งผลกระทบมากนักก็จะอนุญาตให้เข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เป็นต้น ทั้งนี้เป็นไปบนพื้นฐานของระบบความเชื่อและภูมิปัญญาชุมชนที่มุ่งอนุรักษ์ทั้งระบบความเชื่อ และมีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยงเกี่ยวกับการเพาะปลูก

เมื่อได้ทำการคัดเลือกพื้นที่ ๆ จะใช้ในการเพาะปลูกแล้ว ชาวบ้านก็จะทำการแผ้วถางเพื่อทำการปลูกเมี่ยง ซึ่งการเพาะปลูกเมี่ยงของชาวบ้านในชุมชนบ้านปางอั้นนั้น พบว่าก่อนที่จะมีการเริ่มต้นถางป่าเพื่อเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูกนั้น จะมีเรื่องของพิธีกรรมพื้นบ้านเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ดังที่พ่อน้อยศรีนวล ชันแก้ว (2547) ได้กล่าวให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า

“ก่อนที่จะทำการถางป่าเพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูกนั้น ก็จะมีการนำเอาข้าวดอกดอกไม้ ข้าวปุ้น (ข้าวเหนียวปุ้น) มาวางไว้บนตะแอมไม้ไผ่สาน เพื่อทำพิธีบอกกล่าวให้กับแม่ธรณีและเทวดาอารักษ์ทั้งหลาย เพื่อขออนุญาตใช้พื้นที่ทำกิน” ดังคำสุภาษิตว่า “น้ำได้ทาง ผีสงได้

กำปาก” แปลว่า สังเกตแม่น้ำจะทำให้รู้ทิศทางว่าไปทางไหน และการพูดดี การบอกกล่าวผีเทวดา จะคุ้มครอง

สอดคล้องกับที่พ่อหล้า สุจริต (2547) ได้กล่าวให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า

“ก่อนที่จะทำการเพาะปลูกนั้น จะต้องทำพิธีไหว้สาบอกกล่าวกับเทวดาผีสารทั้งหลายที่ปกปักรักษาในพื้นที่นั้นเสียก่อน เพราะเป็นจารีตที่ชาวบ้านที่นับปฏิบัติกันมานานแล้ว คนเฒ่าคนแก่ท่านบอกว่า จะทำให้ผลผลิตงอกงามได้ผลดี ทำอะไรถ้าบอกกล่าวให้ถูกต้องผีสารเทวดาทั้งหลายก็จะช่วยดูแลปกปักรักษาไม่ให้โรคร้ายและแมลงมารบกวนให้ต้นเมียงเสียหายได้”

วิถีคิดของชาวบ้านที่มีต่อการเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูกเมียงนั้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความนอบน้อมต่อระบบธรรมชาติของชาวบ้าน ในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต เป็นการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับภาวะจิตใจของคนที่เชื่อว่า ในธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่แลร์กษาอยู่ การบอกกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวนี้ ในมิติหนึ่งจึงเป็นการประกาศพื้นที่ทำกินอย่างชอบธรรมให้กับชุมชนได้รับทราบ อีกมิติหนึ่งก็คือการเริ่มต้นการเพาะปลูกที่ชาวบ้านต้องพึงตระหนักอย่างหนึ่งว่าการเพาะปลูกดังกล่าวเป็นการพึ่งพาธรรมชาติ (ที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่แลร์กษาอยู่) ดังนั้นจะทำอะไรที่เกินเลยจากการเพาะปลูกไม่ได้ เช่น การตัดไม้ใหญ่ การโยกขยายพื้นที่เพิ่มขึ้น การถล่มลำห้วย การขุดลำห้วยเพื่อเปลี่ยนเส้นทางน้ำ ฯลฯ จะทำให้ผีไม่พอใจและอาจคลั่งบันดาลให้เกิดผลกระทบต่อชีวิตและผลผลิตได้ การเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านนี้เองจึงเป็นการปลูกฝังให้คนเคารพธรรมชาติไปในตัว และการเคารพธรรมชาติจึงนำไปสู่การรักษาธรรมชาติร่วมกันมากกว่าการที่จะมุ่งทำลายด้วยการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ดังที่นายแพทย์ประเวศ วะสี (อ้างใน มาลา คำจันทร์, 2544) ได้กล่าวว่า

“...จิตวิญญาณ (Spirituality) มีแต่ในความเป็นมนุษย์เท่านั้น สัตว์ไม่มี สัตว์มีจิตใจ เช่น รู้สึกทุกข์ สุข ไม่ชอบ แต่ไม่มีจิตวิญญาณมนุษย์ต่างจากสัตว์ที่มีมิติทางคุณค่า เช่น บาบบุญ มองของมนุษย์มีโครงสร้างที่วิจิตรพิสดารที่สุดในจักรวาล ทำให้เกิดนามธรรมอันสูงส่งที่พ้นวัตถุธรรม คุณค่าหรือนามธรรมอันสูงส่งนี้แหละคือมิติทางจิตวิญญาณคนโบราณอยู่กับธรรมชาติมีสัมผัสซึ่งกับธรรมชาติถึงมิติจิตวิญญาณ จึงกล่าวขานถึงแม่ธรณี แม่คงคา รุกขเทวดา หรือเทวดาที่สิงสถิตอยู่ในต้นไม้ คำเหล่านี้เป็นคำที่สื่อคุณค่าทางจิตวิญญาณ ทำให้เกิดความเคารพเมื่อเคารพก็ไม่ทำลาย

เมื่อเอาวิทยาศาสตร์ไปวิเคราะห์ต้นไม้ พบแต่คาร์บอน ไฮโดรเจน ออกซิเจน ฯลฯ แต่ไม่พบจิตวิญญาณ จึงสรุปว่าไม่มีจิตวิญญาณ เหลือแต่วัตถุล้วน ๆ เมื่อขาดคุณค่าก็ทำให้เกิดการทำลายได้ง่าย ๆ เมื่อมนุษย์ถูกทอนคุณค่าทางจิตวิญญาณ เหลือแต่วัตถุ ความรู้สึกก็ต่ำลง ... ความขาดไปของมิติทางจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ลง”

จากแนวคิดดังกล่าวสามารถนำมาเชื่อมโยงให้ถึงระบบวิถีคิดของชาวบ้านปางอัน ที่มีต่อระบบคุณค่าที่แฝงอยู่ในธรรมชาติว่าเป็นสิ่งที่มีใช้ไว้เสียซึ่งเหตุผล ในทางกลับกันหากแต่เป็น ภูมิปัญญาอันสำคัญอย่างยิ่งในการกล่อมเกล้าให้คนรู้จักปฏิบัติสัมพันธ์กับธรรมชาติ ผ่านระบบ ความเชื่อและนำไปสู่การรักษาธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ทำให้การเพาะปลูกเมียงของชาวบ้านปางอัน ยังคงควบคู่อยู่กับการรักษาสีงแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ บริเวณสวนเมียงของชุมชนสืบเนื่องมาได้จนถึง ปัจจุบัน

ในการเพาะปลูกเมียงของชาวบ้านปางอันนั้น พบว่าชาวบ้านจะใช้วิธีเก็บเมล็ดที่ ร่วงหล่นมาจากต้นเมียง แล้วนำมาคัดเลือกเอาเฉพาะเมล็ดที่มีลักษณะเต่งตึงและไม่ลีบฝ่อ โดย ชาวบ้านจะนำเมล็ดเมียงมาแช่น้ำไว้ แล้วสังเกตว่าหากเมล็ดไหนที่ลอยน้ำก็จะไม่นำมาใช้ในการ เพาะปลูก เพราะถือว่าเป็นลักษณะของเมล็ดที่ไม่ดี ในการปลูกจะใช้เมล็ดหยอดหลุมละ 3-4 เมล็ด ถ้าเมล็ดงอกเป็นต้นกล้าหลายต้น ชาวบ้านจะถอนย้ายต้นกล้าไปปลูกขยายต่อไปหรือย้ายชำใส่ กระบอกริ้วไฟไว้เพื่อปลูก และจะเหลือต้นกล้าเมียงไว้เพียง 1 ต้น ต่อหลุม หลังจากปลูกแล้ว 5-7 ปี จึงจะเริ่มเก็บผลผลิตจากต้นเมียงได้ การปลูกด้วยต้นกล้าจะสามารถเก็บใบได้ในเวลาประมาณ 3 - 4 ปี เกษตรกรบางรายจะใช้ต้นกล้าเมียงป่าที่ขึ้นในพื้นที่ สวนไปทำการขยายการเพาะปลูก ซึ่งก็ เป็นวิธีที่ชาวบ้านนิยมทำกันมากวิธีหนึ่ง ในการเพาะปลูกเมียงนั้นชาวบ้านก็มีความเชื่อเกี่ยวกับ วันเวลาที่ทำการเพาะปลูกเมียงด้วย ซึ่งวันเวลาในการปลูกเมียงนี้จากการสัมภาษณ์พ่อน้อยศรีนวล ชันแก้ว (2547) ได้กล่าวว่า

“คนที่นี้จะทำการปลูกเมียงกันในวันศีล (วันพระ) เท่านั้น เพราะเชื่อกันว่าจะทำ ให้ต้นเมียงเจริญงอกงามดี และถือว่าเป็นวันที่ฤกษ์งามยามดีที่สุด ดังนั้นชาวบ้านจะทำการปลูก แสก (เริ่มแรก) กันในวันนี้ เพื่อเอาฤกษ์ เอายาม เพราะชาวบ้านเชื่อว่าการปลูกในวันนี้จะทำให้ผีป่า และแมลงต่าง ๆ ไม่เข้ามารบกวนให้ต้นเมียงเสียหาย”

นอกจากการปลูกแสกในสวนเมียงแล้ว คนในชุมชนจะยอมรับนับถือในเรื่องการ รักษาสิทธิและแบ่งพื้นที่ทำกินของแต่ละสวน แต่ละพื้นที่ว่าเป็นของใคร จากการสนทนากลุ่ม/ นายสมฤทธิ์ ชัยมงคล เล่าให้ฟังว่า “ในสมัยก่อนคนในชุมชนเลือกพื้นที่ทำกินแล้ว ทำสวนเมียงก็ จะใช้ไม้ละหุ่งเป็นแนวรั้วใช้เป็นแนวเขตปักลงไปในดิน เพื่อให้รู้ว่าเป็นแนวเขตสวนของใคร และ จะสังเกตได้ว่าสวนเมียงจะติด 2 ฝั่ง ลำห้วย เมื่อนำต้นละหุ่งมาปลูกเป็นแนวรั้ว ก็จะเห็นว่าด้านบน ติดสวนป่าด้านล่างจะติดลำห้วย ด้านข้างจะติดสวนของญาติ ๆ โดยมีแนวต้นละหุ่งกั้นไว้ สืบต่อกัน ต่อไป เป็นการใช้พื้นที่เป็นผืนใหญ่ติดต่อกันเป็นแนวกันชน โดยมีความคิด ความเชื่อแฝงไว้เป็น คำกล่าวที่ว่า “สุกเอาเลาเสอาหน่วย” โดยมีความหมายว่า ถ้าจะปลูกพืชต้องการใช้ลำต้นนั้นให้ปลูก ในวันศุกร์ (เลา หมายถึง ลำต้น) หากจะปลูกพืชที่ให้ดอกออกผลให้ปลูกในวันเสาร์ จะทำให้ได้

ผลผลิต ตามต้องการโดยไม่มีแมลงมารบกวน นับว่าเป็นภูมิปัญญาด้านความเชื่อที่สืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้

การปลูกเมี่ยงของชาวบ้านนั้น ผู้วิจัยสังเกตว่าชาวบ้านจะนิยมปลูกต้นเมี่ยงตามพื้นที่ร่มไม้อื่นๆ เพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้ต้นเมี่ยงที่ปลูกใหม่ถูกแสงแดดมากจนเกินไป (เนื่องจากเมี่ยงเป็นพืชที่ต้องการแสงน้อย) และไม่ได้มีการวางแผนให้เป็นระบบดังเช่นการเกษตรแผนใหม่ จะปลูกโดยไม่มีการเว้นช่องว่าง หากแต่ชาวบ้านจะปลูกไปตามความพอใจและความเหมาะสมของพื้นที่ โดยอาศัยประสบการณ์และการกระษะด้วยสายตาของผู้ปลูกเอง เป็นทักษะอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านจะรับรู้ได้โดยอัตโนมัติโดยไม่ต้องมีใครต้องคอยบอกหรือมากำกับควบคุม ส่วนเมี่ยงจึงดูเป็นกะระกะทั่วไปตามที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านมีความรู้และประสบการณ์ในการปลูกต้นเมี่ยงมาอย่างยาวนานนั่นเอง

ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยงเกี่ยวกับ การดูแลรักษาต้นเมี่ยง

การดูแลรักษาต้นเมี่ยงของชาวบ้านปางอันนั้น เป็นการรักษาด้วยวิถีธรรมชาติซึ่งหากมองแบบจบบจวบก็จะทำให้เข้าใจได้ว่า ชาวบ้านไม่ได้ใส่ใจดูแลรักษาต้นเมี่ยงแต่อย่างใดเลย ทั้งนี้ก็เนื่องจากเมี่ยงเป็นพันธุ์พืชท้องถิ่นของที่นี่มานานแล้ว จึงทำให้ต้นเมี่ยงที่มีความคงทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ และทนต่อการรบกวนของแมลงต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีหากเปรียบเทียบกับการปลูกชา (เมี่ยง) พันธุ์จากต่างถิ่น ทั้งนี้เนื่องจากเมี่ยงเป็นพืชพื้นถิ่นดั้งเดิมที่อยู่คู่กับชุมชนมาอย่างยาวนาน จึงทำให้ชาวบ้านที่นี่มีพื้นฐานองค์ความรู้และประสบการณ์ในการดูแลรักษาต้นเมี่ยงที่ถูกส่งสืบทอดสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน องค์ความรู้ของชาวบ้านที่มีต่อการรักษาต้นเมี่ยงจึงต้องเกี่ยวพันกับการรักษาระบบนิเวศด้วยอย่างปฏิเสธมิได้ ดังที่ป่าทองใบ ต๊ะวงศ์ใจ (2547) ได้กล่าวให้สัมภาษณ์ว่า

“การดูแลรักษาต้นเมี่ยงนั้น ไม่ค่อยจะมีขั้นตอนที่ยุ่งยากเท่าไร เพราะเมี่ยงโดยปกติก็เป็นพืชที่อยู่ในป่ามาก่อนหน้านั้นแล้ว แค่คนเข้ามาใช้ มาเก็บเกี่ยวเอาผลผลิตเท่านั้นเอง งานดูแลต้นเมี่ยงจึงไม่ใช่การดูแลต้นเมี่ยงโดยตรง อย่างการดูแลพืชต่าง ๆ ทั่วไป แต่จะเน้นที่การดูแลรักษาพื้นที่มากกว่า เช่นไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงา คอยถางหญ้าไม่ให้รกจนเกินไป และไม่ตัดไม้ที่อยู่บริเวณที่อื่นของป่าโดยไม่จำเป็น”

ซึ่งสอดคล้องกับการให้ข้อมูลสัมภาษณ์ของลุงวันชัย คำลาพิช (2547) ที่กล่าวว่า

“เมี่ยงไม่ต้องดูแลอะไรมาก แค่รักษาต้นไม้ที่ให้ร่มเงา กับการเอาหญ้า (ถางหญ้า) ก็เพียงพอแล้ว เพราะเมี่ยงจะเจริญเติบโตเอง ส่วนเรื่องปุ๋ยเรื่องยา (ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง) นั้นไม่จำเป็นต้องใช้เลย เพราะเมี่ยงไม่ชอบ เคยมีหลายคนที่น่าปุ๋ยมาใส่ต้นเมี่ยงแล้วต่างก็พบเจอปัญหา

ที่เหมือน ๆ กันคือ ทำให้เมียงต้นเล็ก ๆ กระแกรนเติบโตช้า และมีใบเล็ก และเมียงต้นใหญ่ หากใส่ปุ๋ยแล้วทำให้ใบเมียงไม่สวย คือ เมื่อนำไปหนึ่งแล้วสีจะผิดปกติ ไม่สวยเหมือนเดิม ทำให้ไม่เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค ราคาไม่ดีชาวบ้านจึงเลิกใช้”

การดูแลรักษาต้นเมียงของชาวบ้านปางอัน จึงเป็นวิธีการรักษาแบบวนเกษตรแบบธรรมชาติอย่างแท้จริง เพราะจากการสัมภาษณ์กับชาวบ้านที่ทำสวนเมียงที่นี้ต่างก็ให้คำตอบเช่นเดียวกันว่าต่างก็ไม่ได้ดูแลรักษาอะไรมาก เพราะธรรมชาติช่วยดูแลให้อยู่แล้ว แต่หากลองพิจารณาถึงกระบวนการรักษาต้นเมียงแบบธรรมชาติดังกล่าวนี้ ล้วนแสดงให้เห็นความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบระหว่าง คน – ต้นเมียง – ระบบนิเวศอย่างชัดเจน

จากการสังเกตบริเวณสวนเมียงของชาวบ้านปางอันนั้น พบว่าการกางหญ้าเป็นวิธีการหนึ่งในการป้องกันไม่ให้ต้นเมียงถูกรบกวนจากแมลงต่าง ๆ ที่อาศัยจับอยู่ตามต้นหญ้าเหล่านั้น รวมถึงเป็นการป้องกันการแย่งอาหารจากต้นหญ้าด้วย และป้องกันภัยจากการลุกลามจากไฟป่าที่อาจจะมีลุกลามเข้ามาในพื้นที่สวนเมียงด้วย ซึ่งอย่างที่ได้อธิบายแล้วว่า ต้นเมียงเดิมที่นั้นเป็นพืชป่าพื้นถิ่นอย่างหนึ่งของชุมชน ดังนั้นการรักษาต้นเมียงของชาวบ้านปางอันเป็นการรักษาระบบของป่าให้มีความสมดุลไปพร้อม ๆ กันนั่นเอง จากการศึกษาถึงการละเว้นจากการตัดต้นไม้ใหญ่ในสวนเมียงของชาวบ้านนั้น พบว่า ต้นไม้ใหญ่เหล่านั้นเป็นสิ่งที่ต้นเมียงได้พึ่งพาอาศัยร่วมเงาในการเจริญเติบโต เนื่องจากเมียงเป็นพืชที่ไม่ชอบแสงแดด ร่มเงาของไม้ใหญ่นี้เองที่จะช่วยให้ต้นเมียงแข็งแรงและไม่ถูกแดดเผาจนเกินไป และใบของต้นไม้ใหญ่เหล่านี้ก็จะร่วงหล่นลงมาย่อยสลายเป็นปุ๋ยบำรุงต้นเมียงโดยที่ชาวบ้านไม่ต้องใส่ปุ๋ยอะไรลงไปเลย ในฤดูฝนนั้นในพื้นที่ป่าเมียงจะมีปริมาณฝนตกชุกมาก การรักษาต้นไม้ใหญ่ก็จะช่วยลดการชะล้างหน้าดินในสวนเมียงได้อีกทางหนึ่งด้วยการช่วยยึดหน้าดินเอาไว้เวลาที่ฝนตก เพราะพื้นที่สวนเมียงของชาวบ้านส่วนมากจะมีความลาดชันทำให้เสี่ยงต่อการพังทลายของหน้าดิน (ดินถล่ม) ซึ่งอาจทำให้ต้นเมียงเสียหายได้นั่นเอง เมื่อต้นไม้ยังคงมีอยู่ ความชุ่มชื้นของป่าก็จะยังคงมีตามไปด้วย ยิ่งทำให้ต้นเมียงเจริญเติบโตเร็วยิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้นเมียงชอบอากาศที่เย็นชื้นการรักษาต้นไม้ก็คือภูมิปัญญาในการรักษาสภาพอากาศให้มีความสมดุล โดยเฉพาะการช่วยบังแดดนั้นในด้านหนึ่งจึงมิได้เป็นแค่การป้องกันต้นเมียงไม่ให้ถูกแดดเผาจนเกินไปเท่านั้น หากแต่ต้นไม้ยังช่วยป้องกันมิให้แดดเผาเอาความชุ่มชื้นของดินให้ระเหยไปอย่างรวดเร็วได้อีกด้วย

ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมียงเกี่ยวกับการเก็บเกี่ยวผลผลิต

จากการสัมภาษณ์ลุงวันชัย คำลาพิช และชาวบ้านปางอันหลาย ๆ คน กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า “อาชีพการเก็บเมียง เป็นอาชีพที่ต้องรีบเร่งและแข่งขันกับเวลา ใน 1 สัปดาห์จะ

หยุดเก็บเมี่ยงเฉพาะวันสืลเท่านั้น คนเฒ่าคนแก่ก็จะไปวัดฟังธรรม ลูกหลานก็จะออกไปหาของป่า เช่น น้ำผึ้ง เห็ด หน่อไม้ ไช้แดง มาเก็บกักตุนไว้กินเป็นอาหารตลอดสัปดาห์ เจ็ดวันไหนจะหยุดหนึ่งวัน สำหรับวันที่จะไปเก็บเมี่ยงนั้น ผู้เป็นภรรยาจะตื่นแต่เช้าเพื่อเตรียมตัวทำอาหารให้สามีตนเองและเด็กที่จะต้องไปโรงเรียน ซึ่งจะมีรถรับ-ส่งนักเรียนมารับเวลาประมาณ 7.45 น. ฝ่ายสามีก็เตรียมอุปกรณ์ในการเก็บเมี่ยง เช่น ตอกเก็บเมี่ยง ขอบ ตะกร้า เล็บ ให้ครบ ที่เป็นเช่นนี้เพราะสวนเมี่ยงอยู่ไกลและต้องเดินทางไป ถ้าหากว่าลืมของก็ต้องกลับมาเอาอีกเป็นการเสียเวลามากเมื่อเดินทางไปถึงสวนเมี่ยงก็จะเอาห่อข้าวไว้ในห้าง (กระต๊อบ) และออกไปเก็บเมี่ยง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากห้างเท่าไร”

พ่ออุ้ยสม อุดตะมา และพ่ออุ้ยหลู่ แสนใจงาม ได้เล่าให้ฟังว่า “ในสมัยก่อนมีชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นมาขอรับจ้างเก็บเมี่ยงเยอะมาก ในสมัยนั้นอาชีพการเก็บเมี่ยงเป็นอาชีพที่คนนิยมมาก เพราะเป็นอาชีพที่ให้ผลผลิตเกือบตลอดทั้งปี ต่างกับอาชีพอื่นซึ่งทำเพียงปีละครั้งเท่านั้นแต่เดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว คนในสมัยก่อนจะมีการลงแขกกัน (เอามือ) อาชีพการเก็บเมี่ยงเป็นอาชีพที่คนเก็บเมี่ยงสนุกสนาน ช่วยเหลือกันและได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กัน การดำรงชีพในสวนป่าเมี่ยง เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้เดิมไปสู่รุ่นลูกหลาน”

วิธีการเก็บเมี่ยงนั้นจะต้องเก็บเมี่ยงที่เป็นสีเหลืองอ่อน โดยใช้เล็บตัดเก็บห่างจากโคนใบเมี่ยงเล็กน้อย เพื่อให้ใบเมี่ยงผลิบตต่อไป ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาในการเก็บผลผลิตที่ไม่ลายทรพยากรแล้วนำใบเมี่ยงที่เก็บได้ที่ละกำมือมารวมกันแล้วเอาตอกเก็บเมี่ยงรัดตึงไว้ เมื่อได้เมี่ยงรวมกันพอประมาณ (อย่าให้ใหญ่เกินความยาวของตอก) ก็มัด นำไปใส่ตะกร้าพยายามอย่าให้โดนแสงแดด เพราะจะทำให้ใบเมี่ยงที่เก็บได้มีน้ำ (ซ้) พอเวลาที่เย็นวันก็พักรับประทานอาหาร ก่อนที่จะทานอาหาร ต้องนำข้าวและอาหารทุกอย่างที่เตรียมมาอย่างละน้อยใส่วางบนใบตองหรือใบไม้ โดยจะให้ผู้ที่มิอายุมากที่สุดในที่นั้นนำไปวางไว้บนผิวดินใต้ต้นไม้ เพื่อเป็นการบอกกล่าวต่อแม่ธรณีเจ้าที่ให้ปกป้องรักษาคนที่มาเก็บเมี่ยงทุกคน และขอให้การเก็บเมี่ยงในวันนี้อย่าได้มีอุปสรรค ซึ่งเป็นฮಿತฮอยของพิธีกรรมตามความเชื่อที่ได้สืบตามกันมา พอถึงตอนเย็นเจ้าของสวนเมี่ยงก็จะเก็บผลไม้ป่า เช่น มะไฟ มะแฟน มะม่วงป่า และผัก หน่อไม้ หวาย เพกา ดอกแค มะกอก ผักกูด พืชสมุนไพร ที่มีในสวนเมี่ยง และระหว่างทางเดินกลับบ้าน เพื่อนำมาปรุงทำอาหารเย็นที่บ้าน เด็กที่เดินทางกลับจากโรงเรียนก็จะทำงานบ้านดูแลน้อง และเตรียมไฟสำหรับก่อไฟหนึ่งเมี่ยงรอผู้ปกครองของตนเองกลับมาจากสวนเมี่ยง เป็นการเรียนรู้ร่วมกันทั้งเด็กและผู้ใหญ่ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน และวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยงเกี่ยวกับ การจัดการผลผลิต

ภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยงเกี่ยวกับการจัดการผลผลิตนั้น แบ่งเป็นการนึ่งเมี่ยง และการมัดคองเมี่ยง การนึ่งเมี่ยง เป็นการจัดการผลผลิตอย่างหนึ่งของชาวบ้านปางอันที่ได้ทำมาอย่างยาวนานโดยการอาศัยประสบการณ์ การเรียนรู้มาอย่างดี จากการสังเกตและสอบถามชาวบ้านหลาย ๆ คนพบว่า ชาวบ้านจะทำการนึ่งเมี่ยงในตอนเย็นโดยจะเริ่มจุดไฟเตาปรุงก่อน เมื่อไฟติดแล้วก็เอาไม้มอกไว้ระดับน้ำในกระทะก่อน โดยวัดจากก้นกระทะถึงระดับผิวน้ำสูงประมาณ 21 เซนติเมตร ใน 1 สัปดาห์จะเปลี่ยนถ่ายน้ำ 1 ครั้ง จากนั้นก็นำเมี่ยงที่เก็บมาอัดใส่ในไหเมี่ยง วิธีการอัดเมี่ยงเริ่มจากอัดเมี่ยงจากชั้นล่างสุดของไห โดยยัดวงนอกสุดติดกับไหหมุนเป็นวงกลม โดยหันเอาส่วนที่ถูกตัดหันออกหาไหเมี่ยง ยัดให้แน่นได้ประมาณ 3-4 ชั้นแล้วเอาผ้าพลาสติกปูเมี่ยงแล้วเย็บให้แน่น จากนั้นอัดแบบนี้ไปเรื่อย ๆ จนหมดปิดทับด้วยผ้าพลาสติกและกระสอบแล้วปิดด้วยฝาซีที่สานด้วยไม้ไผ่ เมื่อความร้อนเตาปรุงได้ที่ สังเกตจากไอน้ำพวยพุ่งและเดือดเต็มที่ก็ยกไหเมี่ยงวางทับบนใบตองเต้าเอาหน้าพรหมขอบก้นไหเมี่ยงเล็กน้อย เพื่อให้ตองใบตองเต้าขยายตัวไอน้ำจะไม่รั่ว ช่วงนี้ต้องดูแลไฟให้ดีอย่าให้ไฟดับหรืออ่อนโดยเด็ดขาด เพราะจะทำให้เมี่ยงกร้าน (สีไม่สวย) ไม่เป็นที่ต้องการตลาด ใช้เวลาในการนึ่งประมาณ 1.30 ชั่วโมง เมี่ยงจึงจะสุกได้ที่ สังเกตได้จากเวลาเปิดฝาก็จะได้กลิ่นหอมของใบเมี่ยง แล้วยกไหเมี่ยงลงเตาเมี่ยงออกฟุ้งไว้ให้คลายความร้อนแล้วนำใบเมี่ยงโดยเอาส่วนที่ถูกตัดหันไปด้านเดียวกันเรียงทับ จากนั้นใช้ดอกมัดเมี่ยงมัดเป็นกำโดยจะแยกเมี่ยงอ่อนไว้อีกมัดรวมกันต่างหากจะไม่มัดปนกันกับเมี่ยงแก่ เพราะเวลาขายเมี่ยงนั้นเมี่ยงอ่อนจะได้ราคาสูงกว่าเมี่ยงแก่

ผู้วิจัยได้สังเกตดูการมัดเมี่ยงชาวบ้านจะใช้กำมือเป็นขนาดวัด สำหรับซื้อขายกันเป็นกำ ได้สอบถามว่าถ้าเรามัดกำเล็ก ๆ ก็จะได้จำนวนกำที่มากกว่าขายได้มากกว่า คนที่กำมือใหญ่ชาวบ้านตอบว่า “หากเราทำขนาดที่เล็กไม่เท่ากำโดยทั่วไปแล้วจะไม่มีใครมาซื้อเมี่ยงของเรา” นับว่าชาวบ้านได้แสดงถึงการมีความซื่อสัตย์ในการจัดการผลผลิตของตนเองตลอดเวลาด้วย

การมัดคองเมี่ยง เป็นการจัดการผลผลิตด้านหนึ่งโดยนำเมี่ยงที่มัดเสร็จแล้วมาอัดในถังซีเมนต์ (ถังอัดเมี่ยง) ที่ล้างทำความสะอาดปูผ้าพลาสติกชั้นนอก และปูด้วยใบตองกล้วยชั้นใน จากนั้นล้างเท้าให้สะอาดใส่รองเท้ายางหุ้มให้มิดชิดแล้วจะนำเมี่ยงมาอัดถึงเมี่ยง วิธีการอัดเมี่ยงเริ่มจากอัดเมี่ยงจากชั้นล่างสุดของถัง โดยยัดวงนอกสุดติดกับขอบถังเมี่ยงหมุนเป็นวงกลม โดยหันเอาส่วนที่ถูกตัดหันออกหาถังเมี่ยง ยัดให้แน่นได้ประมาณ 3 ชั้น แล้วเอาผ้าพลาสติกปูเมี่ยงแล้วเย็บให้แน่นเอาหน้าสะอาดใส่ด้วยทุกครั้งที่ยัด ยัดไปเรื่อย ๆ จนเต็มถัง แล้วเอาหน้าสะอาดใส่จนเต็มปูด้วยผ้าพลาสติกประมาณ 7-10 ชั้น กัดผ้าพลาสติกตรงด้านที่ติดกับขอบถังเมี่ยงให้ลึกลงไปประมาณ 1 นิ้ว แล้วกลับผ้าพลาสติกชั้นนอกมาปูทับอีกที เอากระสอบปูแล้วนำก้อนหินที่แบนเรียบ

วางทับบนกระสอบประมาณ 2 ชั้น เพื่อเกิดแรงกดทับทำให้น้ำที่อยู่ในถังเมียงดันขึ้นมายังเมียงชั้นบนสุด ทำให้เมียงที่อยู่ชั้นบนสุดไม่แห้งและเสียไป นับว่าเป็นภูมิปัญญาในการทำเมียงอย่างหนึ่ง

เมียงที่ได้หมักดองไว้แล้วในแต่ละบ้าน จะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาซื้อเมียงในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม ของทุกปี ปัจจุบันเมียงอ่อนซื้อขายกันที่ราคากำละ 5 บาท เมียงแก่ราคา 4 บาท จากนั้นพ่อค้ากลางก็นำเมียงที่ซื้อมาคัดแยกเมียงอ่อนและเมียงแก่ไว้คนละที่ แล้วนำมาบรรจุลงทอ (เป็นตะกร้า) มีความกว้างประมาณ 40 เซนติเมตร ลึกประมาณ 44 เซนติเมตร ภายในทอชั้นริมอกสุดจะรองด้วยกระสอบ ตามด้วยผ้าพลาสติกและถุงพลาสติกใหม่พับกลับไว้ด้านหลัง ทอ ส่วนด้านข้างทอจะปูรองด้วยใบตองกล้วย จากนั้นเอาเมียงยัดโดยจะเอาส่วนปลายยอดใบเมียงหันออกติดกับขอบของทอ ยัดหมุนไปเป็นรูปวงกลม ยัดให้แน่นจนเต็มทอแล้วเอาน้ำสะอาดใส่ให้เต็มปูด้วยใบตองกล้วย แล้วพับผ้าพลาสติกกลับเข้ามาทับบนใบตองและตามด้วยถุงพลาสติกพับกลับมาเช่นกัน แล้วรวบปลายถุงพลาสติกให้แน่นม้วนปิดและทุบด้วยไม้ค้อนหมุนวนไปจนรู้สึกแน่นแล้วพับปลายถุงพลาสติกกดไว้ จากนั้นเอาไม้ย่อง (ไม้ไผ่) เหล่าให้มีขนาดเล็กเท่าดินสอปลายทั้งสองข้างแหลม จับตรงกลางไม้ย่องปิดแล้วพับลงปักลงไปที่ยอดถุงพลาสติก แล้วทุบด้วยค้อนลงไปจนสุดไม้ย่อง เพื่อป้องกันไม่ให้ปลายถุงพลาสติกเคลื่อน ตะกร้า 1 ทอบรรจุได้ 99 กำ ส่งไปขายต่างอำเภอหรือต่างจังหวัด ปัจจุบันซื้อขายเมียงอ่อนกันในราคากำละ 8-9 บาท เมียงแก่ราคากำละ 6-7 บาท แต่ที่วางขายตามท้องตลาดแถวจังหวัดพะเยา จังหวัดเชียงราย ราคากำละ 12 บาท

ในปัจจุบันนี้ การเก็บเมียงมีปริมาณลดลงกว่าแต่ก่อน เนื่องจากขาดแรงงานหนุ่มสาวในการเก็บเมียง เนื่องจากคนรุ่นหนุ่มสาว หรือเยาวชนเดี๋ยวนี้ มีความคิดที่เปลี่ยนแปลง จากการมองว่าการเก็บเมียงเป็นอาชีพหลักของบรรพบุรุษที่สร้างรายได้แก่ ครอบครัวและท้องถิ่นกลับมองว่าการไปทำงานในตัวเมืองเชียงใหม่ หรือจังหวัดใกล้เคียงเป็นอาชีพที่ดีกว่า เนื่องจากไม่ต้องใช้แรงงานมาก ความคิดนี้อาจเนื่องจากเยาวชนคนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษาและมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่ดีกว่า นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์เยาวชนในหมู่บ้าน (อายุระหว่าง 13-17 ปี) พบว่าเยาวชน มีแนวโน้มในการตัดสินใจไม่ประกอบอาชีพเก็บเมียง และในหมู่บ้านที่กินเมียงเหลือเพียงวัยกลางคน จนถึงผู้สูงอายุเท่านั้น

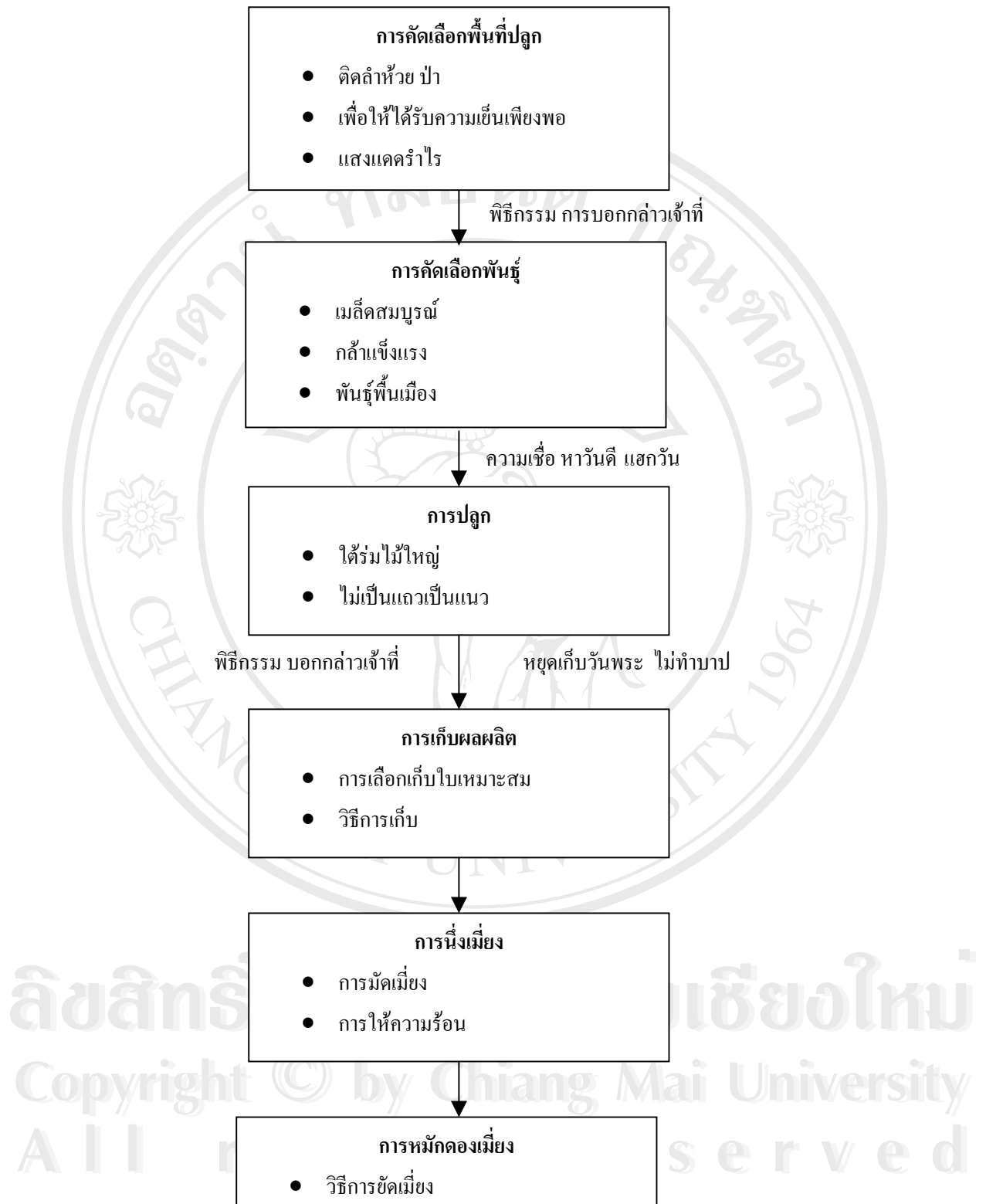
พิธีกรรมทางศาสนาและพิธีกรรม เมียงถือได้ว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญมากในเครื่องสักการบูชาในพิธี ที่ขาดเสียมิได้ชาวบ้านจะนำเมียงมาใส่ในเครื่องบวงสรวงสักการะทุกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นพิธีทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันสำคัญประจำชาติ และประเพณีสำคัญต่าง ๆ เช่น ประเพณีลอยกระทง (ยี่เป็ง) ปีใหม่เมือง ตานต้นเงิน ตานขันข้าว (ถวายอาหาร) งานมงคลต่าง ๆ พิธีกรรม การสืบชะตา ไหว้ผีเสื้อวัด ไหว้ผี

เจ้าบ้าน ไหว้แม่ธรณี เจ้าที่ ท้าวท่งสี่ เกือบแทบจะทุกพิธีที่คนในชุมชนให้การเคารพนับถือจะมี
เมี่ยงเข้าไปเกี่ยวข้องกับทุกครั้ง รวมทั้งใช้ในการต้อนรับแขกผู้มาเยือนก็จะนำมาเมี่ยงมาต้อนรับจับคู่

สิ่งที่กล่าวมานั้นเป็นฮิตฮอยของคนสมัยก่อนที่ได้การถ่ายทอดสู่ลูกหลานตาม
ความเชื่อยึดถือและนำมาปฏิบัติ เป็นการเรียนรู้ที่แฝงไปด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับการ
อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการดำเนินวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย ท่ามกลางสภาพ
แวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง แต่ชุมชน
เล็ก ๆ ในป่าใหญ่นี้ยังคงดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการเก็บเมี่ยงที่ได้การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ
ต่อไป ตัวชาวบ้านเองยังไม่ทราบว่า การอนุรักษ์คืออะไร และสิ่งที่ตนเองได้รับการสืบทอดฮิตฮอย
เก่า ๆ มาหลายร้อยปีที่ผ่านมาถือว่าเป็นการอนุรักษ์หรือไม่ แต่เข้าใจว่าสิ่งที่ตนเองทำอยู่ไม่มี
อะไรเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทุกอย่างยังคงเหมือนเดิม จนได้เห็นและปฏิบัติต่อไป ทำให้ราษฎร
ในชุมชนรู้สึกภูมิใจว่าสิ่งที่ตนเองทำอยู่ไม่ได้เป็นความเชื่อที่มลาย หายไป ทั้งยังสามารถเอื้อประโยชน์ต่อ
สังคมโดยรวม กลายเป็นนกออนุรักษ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เป็นรูปแบบการจัดการต้นน้ำโดย
ชุมชนขนาดเล็ก

จะเห็นได้ว่า ในกระบวนการผลิตเมี่ยงของชาวบ้านชุมชนบ้านปางอั้นเป็นการ
ดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้
ผสมผสานกับความเชื่อ ถ่ายทอดออกมาเป็นพิธีกรรม และการปฏิบัติเพื่อสร้างความมั่นใจในการ
ที่จะได้รับผลผลิต ทั้งปริมาณและคุณภาพที่ดีพร้อม ๆ กับความอยู่ดีมีสุข ของชีวิตและครอบครัว
ภูมิปัญญาในกระบวนการผลิตเมี่ยง แสดงดังแผนภูมิต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

แผนภูมิที่ 2 ภูมิปัญญาในกระบวนการผลิตเมี่ยง

4.2.2 ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในกระบวนการผลิตเมี่ยง

การคัดเลือกพื้นที่ทำสวนเมี่ยงของชุมชนบ้านปางอันจะไม่มีการตัดต้นไม้ เพราะเมี่ยง (ชา) เป็นพืชที่ไม่ต้องการแสงมากนัก พื้นที่สวนเมี่ยงไม่มีอาณาเขตที่ชัดเจน ชาวบ้านจะเอาสั้นเขา ลำห้วย ต้นไม้ เป็นเครื่องหมายแสดงขอบเขตของสวนเมี่ยง สวนเมี่ยงมีลักษณะคล้ายกับป่าต้นไม้อื่นๆ ไม่เป็นระเบียบเป็นแถวเป็นแนว สวนเมี่ยงเหล่านี้มีพื้นที่ต่อกันเป็นผืนใหญ่ล้อมรอบหมู่บ้าน ชาวบ้านจะทำแนวป้องกันไฟป่าตามแนวสั้นเขาของสวนเมี่ยงของทุกคน ทำให้กลายเป็นแนวป้องกันไฟป่าล้อมรอบหมู่บ้าน เป็นกลุ่มอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของพรชัย ปรีชาปัญญา (2541) ที่พบว่าในเขตภาคเหนือตอนบน หมู่บ้านป่าเมี่ยงตั้งอยู่กระจัดกระจาย ล้อมรอบบริเวณเทือกเขาผีปันน้ำ บริเวณรอยต่อของจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำปางและแพร่ ป่าเมี่ยงมีสภาพคล้ายกับเป็นป่ากั้นชนให้กับธรรมชาติบนเทือกเขาผีปันน้ำและทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำบริเวณเทือกเขาดังกล่าวได้รับการปกป้องรักษาเป็นอย่างดี จนกระทั่งพื้นที่บางส่วนได้รับการประกาศให้กลายเป็นอุทยานแห่งชาติสำคัญ ๆ หลายแห่ง เช่น อุทยานแห่งชาติออบหลวง อุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน อุทยานแห่งชาติเชียงดาว อุทยานแห่งชาติศรีลานนา เป็นต้น บริเวณเทือกเขาผีปันน้ำยังเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำหลายสาย เช่น น้ำปิงตอนบนบริเวณอำเภอเชียงดาว แม่น้ำแม่จัด แม่น้ำกวง แม่น้ำลาว แม่น้ำอิง แม่น้ำวัง และแม่น้ำยม เป็นต้น

นอกจากเป็นป่ากั้นชนที่ช่วยปกป้องป่าต้นน้ำลำธารแล้ว ป่าเมี่ยงและการดำรงอยู่ของชุมชนป่าเมี่ยงยังมีบทบาทสำคัญในการป้องกันการบุกรุกของคนนอก เพื่อเข้าทำประโยชน์ในผืนป่าบนที่สูง และยังมีบทบาทสำคัญในการจัดทำแนวกันไฟและการป้องกันไฟป่าที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว พรชัย ปรีชาปัญญา (2541) ถึงกับสรุปว่า หากไม่มีชุมชนป่าเมี่ยงแล้ว ป่าไม้ทั้งป่าบนเทือกเขาผีปันน้ำคงถูกถางเพื่อทำไร่ไปจนหมดสิ้นตั้งแต่ในช่วงปี พ.ศ. 2510-2520 แต่การที่เทือกเขาผีปันน้ำยังคงรักษาสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์เอาไว้ได้ ก็เป็นเพราะชาวป่าเมี่ยงที่ตั้งหมู่บ้านอยู่บนลุ่มน้ำเล็ก ๆ ในหุบเขาสูงรอบพื้นที่ป่าช่วยปกป้องป่าต้นน้ำของหมู่บ้านตนเองไว้ จากการบุกรุกของคนนอก การเลี้ยงสัตว์และเก็บหาอาหารในป่าเมี่ยงและป่าธรรมชาติ ตลอดจนการทำแนวกันไฟเพื่อปกป้องป่าเมี่ยงจากไฟป่า ทำให้ระบบการผลิตและวิถีชีวิตของชาวป่าเมี่ยงอุดมไปด้วยแบบแผนประเพณีปฏิบัติที่สอดคล้องและเกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน ชาวป่าเมี่ยงตระหนักดีว่าสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ต้นชาเติบโตได้ดี และส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพของเมี่ยงอันเป็นที่มาของรายได้หลักของพวกเขา สภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ช่วยรักษาความชุ่มชื้นในอากาศ ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการจัดการต้นน้ำลำธาร และส่งผลให้ป่าเมี่ยงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นป่าซับน้ำและช่วยลดการชะล้างของหน้าดิน การดูแลป่าของชุมชนป่าเมี่ยงทำให้ป่าเมี่ยงกลายเป็นป่ารอยต่อหรือป่ากั้นชนที่สำคัญในการปกป้องป่าธรรมชาติ และเป็นรูปแบบหนึ่งของป่าชุมชน

นอกจากนี้ ป่าเมี่ยงยังเป็นระบบนิเวศเกษตรที่มีความยั่งยืนในด้านการผลิตและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก งานวิจัยของพรชัย ปรีชาปัญญา และคณะ (2528) ซึ่งทำการประเมินระบบวนเกษตรรูปแบบต่าง ๆ บนที่สูงในภาคเหนือจำนวน 30 รูปแบบ เช่น การทำไร่ข้าวหมุนเวียน ปศุสัตว์ในป่า สวนกาแฟ ช้าง โปด ฯลฯ โดยประเมินจากความยั่งยืนของระบบ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและการยอมรับของเกษตรกร การศึกษาพบว่า ป่าเมี่ยงเป็นระบบวนเกษตรที่มีความเหมาะสมมากที่สุดบนที่สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านของความยั่งยืนของระบบนิเวศของป่าเมี่ยงนั้น เทียบได้กับป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์เลยทีเดียว

นอกจากบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และการจัดการป่าอย่างยั่งยืนแล้ว ป่าเมี่ยงยังเป็นแหล่งรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่เพียงแต่เฉพาะของสายพันธุ์ชาและไม้ป่าเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงพืชและสัตว์อื่น ๆ อีกมากมาย การศึกษาป่าเมี่ยงที่ตำบลป่าเป๋ อำเภอมะแมง จังหวัดเชียงใหม่ Sawin (1992) พบว่า ในป่าเมี่ยงมีพืชทั้งที่ขึ้นเองตามธรรมชาติและที่ปลูกเป็นอาหารของเกษตรกรขึ้นอยู่อย่างหลากหลาย ในพื้นที่ป่าเมี่ยงเพียง 3 ไร่ พบต้นไม้ไม่ต่ำกว่า 60 ชนิด บวกกับพืชล้มลุกและพืชอาหารอีกกว่า 30 ชนิดด้วยกัน การศึกษาป่าเมี่ยงที่ลุ่มน้ำแม่ตอนหลวงของ พรชัย ปรีชาปัญญา (อ้างแล้ว) พบพืชจำนวน 91 ชนิดจาก 48 ตระกูล ประกอบด้วยไม้ใหญ่ ไม้พุ่ม ไม้ที่อาศัยบนต้นไม้อื่น ไม้เลื้อย พืชกาฝาก เฟิร์น ไม้ล้มลุกและหญ้า ป่าเมี่ยงจึงเป็นระบบนิเวศเกษตรที่ประกอบด้วยความหลากหลายทางชีวภาพมากมาย โดยเฉพาะพืชที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นพืชอาหารทั้งที่ปลูกและขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม้ยืนต้นที่เกษตรกรปลูกและปล่อยให้ขึ้นเองเพื่อเป็นร่มเงาแก่ต้นชา และเพื่อเป็นไม้ฟืนสำหรับนั่งไฟเมี่ยง หรือเก็บไว้สำหรับประโยชน์ใช้สอยอื่น ๆ เช่น การสร้างและซ่อมแซมบ้านเรือน รวมทั้งพืชสมุนไพร และไม้ยืนต้นที่ชาวบ้านดูแลรักษาไว้เพื่อควบคุมความสมดุลของระบบนิเวศลุ่มน้ำ โดยคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้น ป่าเมี่ยงจึงเป็นระบบนิเวศเกษตรที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์มากกว่าการผลิตสินค้า

ป่าเมี่ยงจึงเป็นทั้งระบบนิเวศเกษตรและระบบการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดและดำเนินมาเป็นเวลานานนับพันปี ในด้านของระบบนิเวศเกษตร ป่าเมี่ยงประกอบไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพของพืช ทั้งที่เป็นอาหาร และเป็นวัตถุดิบเพื่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน องค์ประกอบสำคัญของป่าเมี่ยงประกอบไปด้วยต้นไม้ ชา ไม้พื้นล่าง โดยต้นไม้มีบทบาทในการควบคุมบรรยากาศใกล้ผิวดินและการหมุนเวียนของธาตุอาหาร ส่วนไม้พื้นล่างมีส่วนช่วยลดการชะล้างพังทลายของดินและมีบทบาทต่อการงอก และการเจริญเติบโตของกล้าไม้ ในด้านของระบบการจัดการทรัพยากรป่าเมี่ยงเป็นระบบที่เน้นการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ป่าเมี่ยงเป็นทั้งป่ากันชนเพื่อปกป้องป่าต้นน้ำ เป็นระบบการจัดการแนวกันไฟเพื่อปกป้องไฟป่า และเป็นระบบที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ คุณลักษณะที่สำคัญของป่าเมี่ยงในฐานะที่เป็นระบบการจัดการทรัพยากรซึ่งทำหน้าที่ในการลดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน ทั้งจากความรุนแรงของน้ำฝนที่กระทบเม็ดดินและการไหลบ่าของน้ำหน้าดินที่พัดพาอนุภาคของดินไป อีกทั้งยังช่วยลดความรุนแรงของพลังงานความร้อนจากดวงอาทิตย์ ซึ่งทำให้การระเหยของน้ำลดลง ช่วยเพิ่มความชื้นให้กับดินและอากาศโดยรอบ วิธีการผลิตในระบบป่าเมี่ยงยังปลอดจากการใช้สารเคมี อาทิ เช่น ปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลง ซึ่งเป็นอันตรายต่อคุณภาพของน้ำในลำธาร ไม้ชั้นล่างในป่าเมี่ยงยังช่วยกรองน้ำไหลบ่าหน้าดิน และน้ำไหลตามผิวดินให้มีตะกอนน้อยลง คุณลักษณะดังกล่าวทั้งหมดแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ป่าเมี่ยงเป็นระบบนิเวศเกษตรอีกรูปแบบหนึ่งที่ควรค่าอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อเป็นต้นแบบสำคัญประการหนึ่งของภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็กบนที่สูงต่อไป

4.2.3 การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในการผลิตเมี่ยง

อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเมี่ยง ชาวบ้านมีภูมิปัญญาในการเลือกใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่สืบทอดกันมา ตัวอย่างเช่น

ไผ่หนึ่งเมี่ยง จะนิยมใช้ไม้ตุ่ม และไม้ตอง ชาวบ้านต้องเลือกไม้ที่มีขนาดลำต้นประมาณ 20-25 นิ้ว ไม้ตุ่มและไม้ตอง มีคุณลักษณะสมบัติ คือ เป็นไม้เนื้ออ่อนเจาะเป็นรูปทรงง่าย และเมื่อเจอความร้อนไม้ขยายหรือหดตัวและทนความร้อนได้สูง นำไม้ตุ่มมาเจาะตรงกลางให้ทะลุเป็นหนึ่ง ไผ่หนึ่งเมี่ยงส่วนใหญ่มีขนาดสูงประมาณ 34-36 นิ้ว กว้างประมาณ 20-25 นิ้ว

ภาพที่ 5 ไผ่หนึ่งเมี่ยง

เตาตั้งเมียง การสร้างเตาปูน หรือเตาตั้งเมียงเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งชาวบ้าน และเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากในการผลิตเมียง ชาวบ้านนิยมสร้างหรือซ่อมแซมเตาปูนในเดือนเมษายน(ปีใหม่เมือง) โดยจะทำในวันพฤหัสบดี ซึ่งถือเป็นวันที่ดีและแรงมาก มีความเชื่อว่าความร้อนที่เกิดจากเตาปูนจะแรงตามวันดี การสร้างเตาปูนต้องคำนวณทิศทางลมก่อนโดยการจุดเทียนแล้วสังเกตที่เปลวเทียนว่าเอียงไปทางไหนก็กำหนด คัง (ท่ออากาศ) หันไปทางนั้น เพื่อให้ลมดูดเปลวไฟไปที่บริเวณก้นกระทะ ซึ่งจะทำความร้อนแรงและสม่ำเสมอ ประหยัดฟืนอีกด้วย ส่วนควันไฟก็จะถูกดูดออกไปทางท่ออากาศ ถ้าสร้างไม่ถูกต้องจะจุดไฟติดยาก เพราะมีแต่ควันไฟ ความร้อนไม่สม่ำเสมอและอาจส่งผลให้เมียงไม่สุก สีไม่สวยและไม่หอม และไม่เป็นที่ต้องการของตลาด การสร้างเตาปูนที่สำคัญอีกอย่าง คือ ดินต้องเป็นดินเหนียวและดินจุ่มปลวก (จอมปลวก) เท่านั้น นำมาหมักกับน้ำทิ้งไว้ 1 คืน นำดินที่หมักมาผสมกับปูนซีเมนต์ในอัตราส่วน 2/1 แล้วนำมาก่อก้อนอิฐและฉาบรอยไม่ให้มีรอยร้าว เป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่น่าเอาดินมาใช้ประโยชน์ เมื่อสร้างเสร็จชาวบ้านก็จะไปเอาใบตองเต้าในสวนเมียงมาทำเป็นเตาหม้อหนึ่ง (เป็นที่รองก้นไหนดั้งเมียง) เรียงทับกันประมาณ 2-3 ชั้น ใบตองเต้ามีคุณลักษณะพิเศษ คือ ทนความร้อนสูง และเมื่อสัมผัสความร้อนจากไอน้ำแล้วจะขยายตัว ทำให้แรงดันความร้อนในเตาปูนไม่ร้าว

ภาพที่ 6 เตาตั้งเมียง

พื้น การเลือกใช้ทรัพยากรป่าไม้มาทำไม้พื้นนั้น ชาวบ้านจะตัดไม้พื้นช่วงเดือนมกราคม-มีนาคม โดยจะตัดไม้บริเวณหัวสวนเมียง(สันเขา) ภูมิปัญญาในการเลือกใช้ไม้พื้นนี้เมียงชาวบ้านจะเลือกเอาเฉพาะไม้ที่มีแกนกลาง เป็นไม้เนื้อแข็ง ฝาง่าย ชาวบ้านนิยมใช้ไม้ก่อ ทะโล้ โดยจะตัดเป็นท่อนยาวประมาณ 1.20 เมตร แล้วขนย้ายมาตามทางหล่อ (เป็นที่ลาดเอียงและเป็นร่องไม้ลึก) แล้วทำการชักลากมาไว้ใกล้กับถนน เพื่อที่รถสามารถเข้าไปขนย้ายได้ แล้วทำการผ่าเป็นซีก วิธีการผ่านั้นจะใช้ขวานสับให้เป็นรอยแล้วเอาลิ้ม ตอกลงไปตรงรอยสับไม้จะแตกออกเป็นซีก แต่ละซีกมีขนาดประมาณ 12-14 เซนติเมตร แล้วตากทิ้งไว้ให้แห้งก่อนจึงทำการขนย้าย เพราะไม้ที่ยังไม่แห้งมีน้ำหนักมาก (ลิ้ม เป็น ลักษณะท่อนกลมตรงปลายไม้แหลม มีขนาดกว้างประมาณ 3 นิ้ว ยาวประมาณ 11-14 นิ้ว นิยมใช้ไม้มองกอง เพราะมีความแข็งและเหนียว)

การใช้พื้นเพื่อหนึ่งเมียงจะมีการเก็บเพียง 3-5 วัน/ครัวเรือน/ปี ในช่วงเดือนมกราคมถึงมีนาคม โดยเก็บทั้งไม้แห้งและไม้สดในหัวสวนเมียงของตนเอง (ภาคผนวก ข) จะเห็นว่าใน 1 ปี มีการเก็บพื้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น จึงไม่ส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้

ภาพที่ 7 พื้น

ตอก ภูมิปัญญาในการเลือกใช้ไม้ไผ่มาทำตอก ชาวบ้านนิยมไม้หกมาทำตอก เพราะมีลำที่ตรงและปล้องยาว ถ้ามีปล้องถี่แสดงว่าข้างในมีรจด่วน (หนอนไม้ไผ่) สามารถนำมาทำอาหารได้ ไม้หกที่ลักษณะยอดหักหรือด้วนไม้เอามาทำตอก เพราะมีแมลงมอดอยู่ข้างในเนื้อไม้ ทำให้ตอกกรอบหักง่าย ไม้หก 1 กอ ชาวบ้านจะตัดเฉพาะไม้หกที่หนุ่ม(ไม้ที่มีอายุประมาณ 6-8 เดือน) และจะเหลือไม้หนุ่มไว้ 3 ลำ เพื่อไม่ให้ไม้หกกอนั้นตาย ตอกมี 2 ประเภท คือ

ตอกเก็บเมียง วิธีการทำตอก เลือกเอาไม้หกที่มีเนื้อเชื่อมภายในหนาแล้วตัดเป็นปล้องแต่ละปล้องมีขนาดยาวประมาณ 55-65 เซนติเมตร แล้วผ่าด้านตรงเป็นซีกกว้างประมาณ 1 นิ้ว หนาประมาณ 1 เซนติเมตร แล้วพียงตั้งทิ้งไว้ประมาณ 1-2 ชั่วโมง เพื่อให้น้ำภายในไม้ไหลออก เพราะเวลาจักตอก และเลียบออกได้ง่าย ผ่าด้านขวางเอาเต็งออกแล้วทำการขูดผิวไม้ออก แล้วจึงทำการจักตอกเป็นเส้นเล็ก ๆ นำไปผึ่งตาก 3 แดด 2 เหมย คือ ตากไว้ 2 คืน 3 วัน แล้วจึงเก็บตอกจะทำให้ตอกมีสีสวยเก็บรักษาไว้ได้นาน

ภาพที่ 8 การขูดผิวไม้ เพื่อนำมาทำตอก

ภาพที่ 9 ตอกเก็บเมียง

ภาพที่ 10 การนำตอกเก็บเมียงไปผึ่งตาก 3 แดด 2 เหมย

ตอกอัดเมียง วิธีการทำตอกอัดเมียงเหมือนกันกับตอกเก็บเมียง ต่างกันที่ความยาวของปล้องตอกอัดเมียง ชาวบ้านใช้มาตรฐานการวัดที่สืบทอดกันมา คือ เอาเศษไม้ที่ตรงมาวัดกับศอกตนเองจนสุดแล้วฝ่ามือตนเองทาบทาเครื่องหมายแล้วตัด ชาวบ้านเรียกว่า ไม้มอก แต่ถ้าวัด

ตามหน่วยความยาวมาตรฐานจะประมาณ 50-53 เซนติเมตร แล้วผ่าด้านตรงเป็นซีกกว้างประมาณ 1-1.2 เซนติเมตร หนาประมาณ 1.5 เซนติเมตรแล้วพืดั้งทิ้งไว้ประมาณ 1-2 ชั่วโมง เพื่อให้น้ำภายในไม้ไหลออก เพราะเวลาจักตอกและเลียบออกได้ง่าย ทำการผ่าไม้ด้านขวางเอาเต็ง และผิวไม้ ออก แล้วจึงทำการจักตอกด้านขวางเป็นเส้นเล็กๆ นำไปพืดาก 3 แดง 2 เหมย คือ ตากไว้ 2 คืน 3 วัน แล้วจึงเก็บตอกจะมีสีสวยไม่หอบเก็บรักษาไว้ได้นานอย่างมิดชิด ปัจจุบันนี้มีหมู่บ้านใกล้เคียงทำการจักตอกอัดเมียงขาย ในราคา 10,000 เส้น/1,110 บาท

ภาพที่ 11 ตอกอัดเมียง

หมายเหตุ

อัด แปลว่า รัศหรือมัด

มอก แปลว่า เท่าไร คือ การกำหนดให้สิ่งของอันหนึ่งเป็นมาตรฐานการวัดยาวเท่าไร

จัก เป็นวิธีการใช้มือที่จับตอกและมือที่ถือมีดคันเข้าหากันเป็นจังหวะ

และนำหนักพอดี

เต็ง เป็นเยื่อไม้ที่อยู่ภายในกระบอกไม้หอก

เหมย แปลว่า น้ำค้าง

หอบ เป็นลักษณะการบิดงอของตอก

ภาพที่ 12 การจักตอก

เลียบ เป็นวิธีการแบ่งแยกไม้ออกจากกัน โดยให้น้ำหนักมือทั้งสองข้างเท่า ๆ กัน
เนื้อไม้ทั้งสองข้างจะออกมาเท่ากัน

ภาพที่ 13 การเลียบ

ตะกร้าใส่เมี่ยง พ่ออู๋หลู่ แสนใจงาม เป็นผู้มีฝีมือในการจักสาน ได้เล่าว่า ได้สังเกตเห็นผู้เฒ่าผู้แก่ในสมัยก่อนจักสานตะกร้าเกิดความสนใจผู้เฒ่าผู้แก่จึงได้สอนให้ คนสมัยก่อนไม่ได้ซื้อของใช้เลยหาได้จากในป่าหลังบ้าน เช่น หวาย นำมาสานเป็นตะกร้าหรือก่องพร้าว (ของใส่มีด) ไม้หก นำมาสานเป็นส้อมไก่อ่(ที่ขังไก่อ่) และอื่น ๆ รวมทั้งตะกร้าใส่เมี่ยง พ่ออู๋หลู่ เล่าถึงวิธีการทำตะกร้าใส่เมี่ยงว่า ต้องนำไม้หกมาผ่าด้านตรงเป็นชิ้นเล็กประมาณ 1.2 เซนติเมตร ยาวประมาณ 3.20 เซนติเมตร จักด้านขวางเอาเต็งออกแล้วเหลาให้ได้ขนาดประมาณ 0.4 เซนติเมตร แล้วไปตากแดดไว้ประมาณ 1-2 วัน จึงจะนำมาสานตะกร้าได้ การสานจะเริ่มสานตรงส่วนก้นของตะกร้าก่อนไปจนถึงส่วนขอบปากตะกร้า

ภาพที่ 14 ตะกร้าใส่เมี่ยง

ขอเกี่ยวต้นเมี่ยง เป็นลักษณะของไม้ที่หักงอแล้วทำการเจาะรูเชือกยาวประมาณ 2.50 เมตร สอดเข้าไปในรูมัดปมเชือกที่หัวและท้าย เพื่อไม่ให้หลุด จะใช้ขอเกี่ยวเมื่อเจอต้นเมี่ยงที่สูง ไม่สามารถเก็บได้ก็จะใช้ปลายเชือกมัดติดกับขอไม้ แล้วเอาขอไปเกี่ยวกับยอดเมี่ยงโน้มลงมาเก็บ

ภาพที่ 15 ขอเกี่ยวต้นเมี่ยง

เล็บเล็บเมี่ยง เป็นการนำเอาแผ่นสแตนเลส มาตัดเป็นแผ่นเล็ก แต่งให้ได้รูปทรง และตัดให้เข้ากับขนาดนิ้วชี้ด้านข้างที่ตนเองถนัดและสอดใต้พอดิแล้วพับ เพื่อไม่ให้รูที่นิ้วสอดได้ ขยับเขยื้อน ส่วนด้านบนก็พับกลับเข้ามาหาตนเองแล้วเอาใบมีดโกนสอดเข้าไป แล้วบีบให้แน่น

ภาพที่ 16 เล็บเล็บเมี่ยง

การผลิตเมี่ยงของชุมชนบ้านปางอั้น ก่อให้เกิดภูมิปัญญาที่มีการค้นพบคัดเลือกลิ้นกรอง โดยระบบสังคมและวัฒนธรรม มีการปรับเปลี่ยนและใช้ระบบความเชื่อสืบทอดกันมา ซึ่งภูมิปัญญาในการผลิตเมี่ยงของชุมชนบ้านปางอั้น แฝงไว้ซึ่งความเคารพธรรมชาติ ทำให้วิถีชีวิตของชาวชุมชนพึ่งพาธรรมชาติอย่างเกื้อกูล ป่าเมี่ยงทำให้เกิดความชุ่มชื้น ช่วยรักษาต้นน้ำ และเป็นแนวกันไฟ เป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติอีกแนวทางหนึ่ง

ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการรักษาระบบนิเวศ

การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการรักษาระบบนิเวศในชุมชนบ้านปางอั้น ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงองค์ความรู้ในระบบการผลิตเมี่ยงของชุมชน ที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศอย่างยั่งยืน โดยมุ่งเน้นศึกษากรรมวิธีในการนึ่งเมี่ยงด้วยเตาตั้งแบบพื้นบ้าน และวิธีการเก็บเมี่ยงของชุมชน โดยมีเนื้อหาของการศึกษาดังต่อไปนี้

เตาตั้งเมี่ยง : ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับระบบการผลิตเมี่ยง

ในระบบการผลิตเมี่ยงของชุมชนบ้านปางอั้นนั้น ปัจจุบันชุมชนยังคงใช้กรรมวิธีในการนึ่งเมี่ยงโดยอาศัยเตาตั้งเมี่ยงแบบพื้นบ้านที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ ทั้งนี้จากการศึกษากระบวนการนึ่งเมี่ยงของชุมชนบ้านปางอั้นนั้น ผู้วิจัยพบว่าการนึ่งเมี่ยงจะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากไม้พื้นจากป่าด้วย ด้วยเหตุนี้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในมิติมุมมองของชาวบ้านปางอั้น จึงไม่แยกคนออกจากป่า ไม่แยกกระบวนการผลิตเมี่ยงออกจากการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ไม่แยกการจัดการออกจากระบบภูมิปัญญาท้องถิ่น และที่สำคัญก็คือกรรมวิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิตเมี่ยงของชุมชน ก็จะไม่แยกออกจากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ชุมชนกลับมุ่งเน้นให้สมาชิกทำการผลิตเมี่ยงบนพื้นฐานของการคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมาด้วยความรอบคอบ

การนึ่งเมี่ยงของชาวบ้านปางอั้นในปัจจุบันยังคงใช้กรรมวิธีในการนึ่งเมี่ยงแบบดั้งเดิมเหมือนดังเช่นที่บรรพบุรุษในอดีตปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมา จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนหลายท่านเกี่ยวกับการใช้เตาตั้งเมี่ยงนั้น ต่างก็ให้ความเห็นที่สอดคล้องกันว่า “เตาตั้งเมี่ยงมิใช่เป็นแค่เพียงกรรมวิธีในการนึ่งเมี่ยงเท่านั้น หากแต่ชุมชนถือว่าเตาตั้งเมี่ยงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่งของชุมชนด้วย” ทั้งนี้เนื่องจากเตาตั้งเมี่ยงในระบบความเชื่อของชาวบ้านปางอั้นนั้น เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงสัญลักษณ์ด้านอำนาจและความอุดมสมบูรณ์ด้วย ซึ่งเริ่มตั้งแต่กรรมวิธีในการนึ่งเมี่ยงของชุมชนที่ต้องอาศัยฤกษ์ยามมาเกี่ยวข้องกับด้วย โดยชาวบ้านปางอั้นจะนิยมสร้างเตาตั้งเมี่ยงกันในวันที่ 15 เมษายน (วันพญาวันหรือวันเถลิงศก) ซึ่งถือว่าเป็นที่ดีที่สุดในคติความเชื่อของชาวล้านนาแต่โบราณ โดยชาวบ้านจะนำดินจากจอมปลวกมาสร้างเป็นเตาตั้งเมี่ยง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านรู้จักการสังเกตว่า ดินจอมปลวกเป็นดินที่ถูกคัดสรรมาแล้วเป็นอย่างดี เนื่องจาก

เป็นดินที่ปราศจากกรวด และมีน้ำลายของปลวกผสมอยู่ด้วยจึงทำให้ดินมีความเหนียว และสามารถทนความร้อนได้ดี บางคนก็นำดินจอมปลวกมาผสมกับปูนซีเมนต์ในอัตราที่เหมาะสมก็ทำให้สามารถใช้งานได้ดี ซึ่งก็นับว่าเป็นการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างหนึ่งของชุมชนได้เช่นกัน

ในการสร้างเตาหนึ่งเมียงชาวบ้านจะทำรูปนมและอวัยวะเพศของผู้หญิงไว้ที่เตาหนึ่งด้วย บางทีก็มีเตาที่เป็นรูปอวัยวะเพศของฝ่ายชายอีกเตาหนึ่งอยู่เคียงคู่กัน ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าหากไม่ทำไว้จะทำให้หนึ่งเมียงไม่สุก และจะเกิดเภทภัยอันตรายต่อคนที่อยู่อาศัยหากมีการละเมิดข้อห้ามด้วยการไม่สร้างรูปสัญลักษณ์ทางเพศดังกล่าว รวมทั้งมีข้อห้ามกำกับในการใช้เตาหนึ่งอย่างเคร่งครัดด้วยเตาหนึ่งเมียงจึงเป็นกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการกล่อมเกลากฎกรรมของสมาชิกให้ตั้งอยู่ในขนบธรรมเนียมจารีตที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาด้วย ดังที่ผู้เฒ่าผู้แก่ได้ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า “ผู้หญิงมีประจำเดือนจะไปยืนคร่อมที่เตาหนึ่งไม่ได้ จะไปทำผิดฝืนกันบริเวณเตาหนึ่งเมียงก็ไม่ได้ เพราะจะทำให้เกิดขีดต่อตนเองและครอบครัว” ภาพสัญลักษณ์ที่สร้างไว้บนเตาหนึ่งเมียงจึงเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ที่แทนด้วยสัญลักษณ์ทางเพศคล้ายตั้งความเชื่อเรื่องศิวลึงค์ในศาสนาพราหมณ์ที่สื่อสัญลักษณ์ทางเพศในแง่ของการเป็นแหล่งกำเนิดสรรพชีวิตให้มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งระบบความเชื่อดังกล่าวของชุมชนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และคนกับธรรมชาติผ่านระบบความเชื่อในการผลิตนั่นเอง

จากการศึกษาวิธีการสร้างเตาหนึ่งเมียงของชุมชนบ้านปางอันนั้น ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านที่นี่ให้ความสำคัญต่อทิศทางลมในการปล่อยควันไฟในการหนึ่งเมียงมาก เช่น เวลาที่จะสร้างเตาหนึ่งเมียงชาวบ้านจะจุดเทียนเพื่อกำหนดทิศทางลมเสียก่อนว่าจะปล่อยควันไฟไปในทิศทางใด รวมทั้งจะมีการสร้างปล่องควันไฟให้พ้นจากระดับหลังคาตัวเรือนครัวไฟ เพื่อป้องกันมิให้ควันไฟส่งผลกระทบต่อเพื่อนบ้าน ทั้งนี้ชาวบ้านจะนิยมหนึ่งเมียงในเวลาตอนเย็นจนถึงเวลากลางคืน ทั้งนี้เนื่องจากในเวลากลางวันชาวบ้านต้องใช้เวลาในการเก็บเมียง ส่วนกลางคืนชาวบ้านจะนั่งมัดเมียงพร้อมกับหนึ่งเมียงไปด้วย การหนึ่งเมียงในเวลากลางคืนของชาวบ้านหากมองในแง่ของการจัดการย่อมแสดงให้เห็นถึงกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงสภาพควันไฟให้จางหายไปได้เร็วที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนป่าเมียงตั้งอยู่ในหุบเขา และมีความกดอากาศต่ำหากปล่อยในตอนกลางคืนควันไฟคงฟุ้งกระจายสร้างความเดือดร้อนให้กับชุมชนอย่างมาก แต่การปล่อยควันไฟในตอนกลางคืนนั้นความเย็นจะช่วยให้ควันไฟกลั่นตัวกลายเป็นหยดน้ำตกลงพื้นได้เร็วกว่ากลางวัน ชาวบ้านที่นี่จึงนิยมที่จะปล่อยควันไฟในตอนกลางคืนมากกว่ากลางวัน

ภาพที่ 17 การจุดเทียนเพื่อกำหนดทิศทางลม

จากการศึกษาเตาหนึ่งเมียงของชุมชนบ้านปางอั้น ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์ของชุมชนปรากฏอยู่ในกรรมวิธีหนึ่งเมียงมากมาย เป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานระบบความเชื่อที่ฝังตัวอยู่อย่างเหนียวแน่นเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เน้นย้ำถึงความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน บนรากฐานของการเคารพในระบบคุณค่าด้านการผลิตเมียงและการเคารพในระบบธรรมชาติ ผ่านกรรมวิธีและภูมิปัญญาในการหนึ่งเมียง ซึ่งการรักษาวิธีการใช้เตาหนึ่งเมียงของชุมชนที่คงอยู่ได้ช่วยสะท้อนให้ผู้วิจัยได้มองเห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนในการรักษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเอาไว้ พร้อมไปกับการรักษาระบบนิเวศของชุมชนให้ยังคงดำรงอยู่ได้อย่างสอดคล้องสัมพันธ์กันระหว่างคนกับป่า

4.2.4 ภูมิปัญญาการเก็บเมียงกับการรักษาต้นเมียง

ในการเก็บผลผลิตจากสวนเมียงของชาวบ้านปางอั้นนั้น จะมีการแบ่งประเภทของเมียงในแต่ละช่วงฤดูกาลด้วย ซึ่งจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านปางอั้นถึงการจำแนกฤดูกาลเก็บเมียงนั้น ชาวบ้านได้ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า “เมียงที่จะเก็บนั้นชาวบ้านจะเก็บกันตลอดปีแล้วแต่ใครจะขยันเก็บได้มาก ได้น้อย” ปรากฏตามตารางช่วงเวลาที่ชาวบ้านได้ทำกัน และกรรมวิธีในการเก็บเมียงของชาวบ้านนั้นจะแตกต่างจากการเก็บพืชประเภทใบทั่วไปอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้เนื่องจากผลประโยชน์

จากต้นเมี่ยงที่สำคัญที่สุดของชาวบ้านก็คือ “ใบเมี่ยง” ดังนั้นเวลาที่ต้นเมี่ยงผลิใบนั้นจนได้ขนาดตามที่ต้องการแล้วชาวบ้านก็จะทำการเก็บใบเมี่ยงทุกวัน เนื่องจากชาวบ้านแต่ละครัวเรือนจะมีสวนเมี่ยงที่กว้างพอสมควร จึงต้องทำการเก็บให้ทันมิเช่นนั้นก็จะเสียผลผลิตไปโดยเปล่าประโยชน์ ชาวบ้านที่นี้จึงมีทักษะในการเก็บเมี่ยงที่เร็วมาก เป็นประสบการณ์ตรงที่เกิดจากบ่มเพาะทักษะด้วยตัวของชาวบ้านเอง

การเก็บใบเมี่ยงของชาวบ้านนั้นจะไม่ใช้วิธีการเด็ดหรือปลิดจากกิ่งก้านของต้นเมี่ยงโดยตรง แต่จะใช้วิธีการปลิดตัดด้วยใบมีดโกนที่เหน็บไว้ใต้มือในลักษณะของการหนีบตัด ซึ่งสิ่งที่สำคัญในการเก็บใบเมี่ยงก็คือชาวบ้านจะไม่ตัด หรือปลิดใบเมี่ยงไปทั้งใบหากแต่จะเหลือส่วนท้ายของใบไว้เพื่อให้ต้นเมี่ยงใช้ในการหายใจ เพื่อรักษาไว้ไม่ให้ต้นเมี่ยงตายหรือทรุดโทรมอย่างรวดเร็ว เพราะต้นเมี่ยงเป็นไม้ยืนต้นที่ไม่ชอบปุ๋ยเคมีแต่จะชอบอากาศที่เย็นและหาปุ๋ยตามธรรมชาติเอง การดูแลรักษาต้นเมี่ยงของชาวบ้านจึงไม่ค่อยมีปัญหา แต่ชาวบ้านรู้ว่าหากขาดระบบการหายใจที่ดี ต้นเมี่ยงก็จะดำรงอยู่ไม่ได้ การเก็บเมี่ยงโดยเหลือส่วนท้ายของใบเอาไว้ให้ต้นเมี่ยงหายใจจึงเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญอย่างหนึ่งในการที่จะรักษาต้นเมี่ยงเอาไว้ให้เกิดความยั่งยืน จึงนับว่าเป็นองค์ความรู้ในด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชุมชนในการจัดการที่เน้นถึงความยั่งยืนของพืชในระยะยาวมากกว่ามุ่งเน้นถึงผลประโยชน์แค่เพียงปัจจุบัน

ภาพที่ 18 การเก็บใบเมี่ยงโดยเหลือส่วนท้ายของใบเอาไว้

วิธีการเก็บเม็ของชุมชนจึงเป็นใช้ประโยชน์จากต้นเม็องไปพร้อมกับการรักษาให้เกิดความยั่งยืน และที่สำคัญการเก็บเม็องของชาวบ้านมิได้มองเห็นแค่เพียงต้นเม็องเท่านั้น หากแต่ยังเชื่อมโยงมาถึงการรักษาความมั่นคงในระบบการผลิตของชุมชนด้วย ด้วยเหตุนี้กรรมวิธีในการเก็บเม็องของชุมชนจึงเป็นมากกว่าประสบการณ์ของชุมชน หากแต่ถือได้ว่าประสบการณ์ของชุมชนดังกล่าวได้กลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าต่อคนและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างปฏิเสธมิได้

ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้เวลาในช่วงฤดูแล้งในการตัดพิน ทำตอก สานตะกร้า และการเก็บเม็องแบ่งเป็นช่วง ๆ ตลอดปี ดังนี้

เดือน	ตัดพิน/ทำตอก/ สานตะกร้า	เก็บชาจัน (ใบแก่)	เม็อง หัวปี	เม็อง กลาง	เม็อง ซอย	เม็อง เหมย	หมักดอง เม็อง
ธ.ค.	/	/					
ม.ค.	/	/					
ก.พ.	/	/					
มี.ค.	/	/					
เม.ย.	/	/	/				
พ.ค.			/				
มิ.ย.			/	/			
ก.ค.				/			
ส.ค.				/	/		
ก.ย.					/		
ต.ค.					/	/	
พ.ย.						/	
ธ.ค.							/

ช่วงระยะเวลาการเก็บเม็อง ได้แก่ เม็องหัวปี เม็องกลาง เม็องซอย เม็องเหมย เม็องหัวปี เป็นเม็องที่เก็บในช่วงต้นฤดูการเก็บเกี่ยวซึ่งเป็นต้นฤดูฝนในเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม จากนั้นฝนทิ้งช่วงประมาณ 13-15 วัน และเริ่มตกอีกครั้งประมาณกลางเดือนพฤษภาคม ชาวบ้านจะทิ้งช่วงให้ต้นเม็องผลิใบใหม่อีกครั้ง โดยจะเริ่มเก็บใบใหม่ในเดือนมิถุนายนเก็บไปจนถึงเดือนกรกฎาคม ในระยะนี้เรียกเม็องที่เก็บได้ว่า เม็องกลาง ช่วงนี้เป็นเม็องที่ให้ผลผลิตมากที่สุด ทั้งนี้

เพราะเป็นช่วงที่ฝนตกมาก ในช่วงปลายฝนประมาณเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายนผลผลิตช่วงนี้เรียกว่า เมียงซ้อย ช่วงสุดท้ายเรียกว่า เมียงเหมย ซึ่งเป็นเมียงที่เก็บในช่วงต้นฤดูหนาวประมาณเดือนตุลาคมถึงธันวาคม ช่วงนี้มีความชื้นของบรรยากาศจะเกิดน้ำค้างมาก เมียงชุดนี้มีคุณภาพที่ดีมากแต่มีผลผลิตน้อย

ใบเมียงที่เก็บได้ประมาณ 2 ใน 3 ของทั้งหมดถูกเก็บด้วยวิธีที่สวมด้วยปลอกที่ติดกับใบมีดโกน เพื่อให้ง่ายต่อการเก็บใบเมียง หากต้นเมียงสูงชาวบ้านจะใช้ไม้วางพาดไต่ขึ้นไปเก็บหรืออาจไต่ยอดต้นเมียงลงมาเก็บ เมื่อเก็บได้มาพอดีแล้วนำดอกมัดที่เตรียมมาทำการรัดเมียงไว้เก็บทีละกำมือนำมารวมกันแล้วมัดเป็นกำ ในวันหนึ่งจะเก็บเมียงได้ประมาณ 30 - 40 กำ / 1 คน พบว่าครอบครัวหนึ่งเก็บเมียงเฉลี่ยประมาณ 5,000-7,000 กำ/ปี

4.3 องค์ประกอบของภูมิปัญญาของชุมชนด้านการผลิตเมียงและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ภูมิปัญญาความรู้ของมนุษย์มิได้เกิดขึ้นลอย ๆ หากแต่ความรู้เป็นสิ่งที่ก่อร่างสร้างตัวภายในระบบนิเวศของท้องถิ่น ภูมิปัญญาเกิดและพัฒนาขึ้นในกระบวนการที่คนและชุมชนปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศชุดหนึ่ง ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบทของระบบนิเวศชุดนั้นย่อมมีลักษณะจำเพาะและพัฒนากลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ

สวนเมียง หรือป่าเมียง เป็นระบบนิเวศเกษตรเก่าแก่ดั้งเดิมที่พบเห็นได้ทั่วไปในเขตนิเวศตอนกลางบริเวณพื้นที่สูงของภาคเหนือตอนบน สวนเมียงเป็นระบบนิเวศเกษตรในลักษณะผสมผสานระหว่างป่าธรรมชาติ การปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ โดยมุ่งเน้นการผลิตอาหารเพื่อยังชีพและการรักษาความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อมมากกว่าการผลิตเพื่อขาย

บ้านปางอั้นเป็นชุมชนหนึ่งของชุมชนป่าเมียงในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนที่มีลักษณะเป็นชุมชนขนาดเล็ก ตั้งอยู่กระจัดกระจายล้อมรอบด้วยป่าใหญ่ สมาชิกของชุมชนทำหน้าที่ดูแลรักษาผืนป่าไปพร้อมกับการทำมาหากิน และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในผืนป่า การดำเนินชีวิตในลักษณะสอดคล้องกับธรรมชาติ ป่าเมียงจึงเป็นทั้งระบบนิเวศเกษตรและระบบการจัดการทรัพยากรซึ่งเป็นผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดและดำเนินมาเป็นเวลายาวนานนับพันปี

ในการวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิปัญญาของชุมชนบ้านปางอั้นด้านการผลิตเมียงและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ผู้ศึกษาวิจัยได้จำแนกเป็น 3 ระดับ ประกอบด้วย

- 4.3.1 องค์ความรู้ในเรื่องของระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร
- 4.3.2 องค์ความรู้ที่ปรากฏในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติ
- 4.3.3 ระบบคิด

แผนภูมิที่ 3 องค์ประกอบของภูมิปัญญาชุมชนในการผลิตเมี่ยง

4.3.1 องค์ความรู้ในเรื่องของระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร

องค์ความรู้ในเรื่องของระบบการผลิตเมี่ยงและการจัดการทรัพยากรที่เกี่ยวข้องพัฒนาขึ้นมาจากความรู้เชิงเทคนิค ประสบการณ์ การลองผิดลองถูก ซึ่งในกระบวนการผลิตเมี่ยงของชุมชนบ้านปางอ้านนั้น เริ่มต้นจากการคัดเลือกพื้นที่เพื่อปลูกชา ในการเลือกพื้นที่เพื่อปลูกชาผลิตเมี่ยงนั้น ชาวบ้านจะเลือกพื้นที่ที่ไม่ได้รับแสงแดดมากเป็นที่ที่จะได้แสงช่วงสั้นในหนึ่งวัน เพราะรู้ว่า ต้นชาหรือต้นเมี่ยงเป็นพืชที่ไม่ชอบแสงแดดจัด จึงไม่มีการตัดต้นไม้ใหญ่ เหลือไว้ให้เป็นร่มเงา จากนั้นเกษตรกรจะทำความสะอาดพื้นที่ประมาณต้นเดือนพฤษภาคม จึงทำการขุดหลุมเตรียมปลูกต้นชา ในการปลูกจะใช้เมล็ดที่เก็บหล่นจากต้นเมี่ยง แล้วนำมาคัดเลือกเอาเฉพาะเมล็ดที่มีลักษณะเต่งตึง ไม่ลีบ ไม่ฝ่อ นำมาแช่น้ำไว้ เมล็ดที่ลอยน้ำแสดงว่าไม่ดี นำเมล็ดที่ดีไปหยอดหลุม 3-4 เมล็ด ถ้าเมล็ดงอกเป็นต้นกล้าหลายต้น เกษตรกรจะถอนย้ายต้นกล้าไปปลูกขยายต่อไป หรือย้ายชำใส่กระบอกไม้ไผ่เพื่อปลูก จะเหลือต้นชาไว้เพียง 1 ต้นต่อหลุม การปลูกจะไม่เป็นแถวเป็นแนวแล้วแต่ความเหมาะสม หลังจากปลูกแล้วประมาณ 5-7 ปี ต้นชาจึงจะเริ่มเก็บใบไปผลิตเมี่ยงได้ เกษตรกรบางรายปลูกโดยใช้ต้นกล้าที่เก็บจากสวน พันธุ์ชาที่ใช้ปลูกเป็นกลุ่มพันธุ์ชาอัสสัม

การดูแลสวนชา เกษตรกรจะทำแนวกันไฟรอบสวนในช่วงฤดูแล้ง และการเผาถางวัชพืชปีละประมาณ 2-4 ครั้ง ไม่มีการรดน้ำ ไม่ใส่ปุ๋ย ไม่มีการใช้สารเคมีฆ่าแมลง เพราะต้นชาไม่มีแมลงศัตรูรบกวน

การเก็บใบชา เกษตรกรจะทำการเก็บตั้งแต่ตอนเช้าเป็นต้นไปจนถึงตอนเย็น จึงจะนำใบชาไปนึ่งที่บ้านในตอนเย็น การเก็บจะเก็บใบอ่อนจากยอดใบชาที่มีคุณภาพที่นิยมคือ ใบชาที่มีอายุประมาณ 2 เดือน ซึ่งจะเป็นใบชาที่แตกยอดจนสุดแล้ว ส่วนใบชาที่มีอายุอ่อนกว่านี้ หลังจากนึ่งแล้วใบจะละเอียดและสีคล้ำ ไม่สวย ใบชาที่แก่เกินไปหลังจากนึ่งแล้วใบชาจะแข็ง ไม่นิยม ไม่เป็นที่นิยมของผู้บริโภค ใบชาเมื่อเก็บแล้วจะมัดด้วยไม้ตอกเป็นกำ แต่ละกำจะมีใบชาประมาณ 150-200 ใบ การเก็บใบชาแล้วมัดเป็นกำนั้นเกษตรกรมีความชำนาญมาก ซึ่งทำให้ใบชาแต่ละกำมีน้ำหนักเท่า ๆ กันหนักประมาณ 115 กรัม

ภาพที่ 19 ใบชา 1 กำ จะมีประมาณ 150 – 200 ใบ

จากการสนทนาและประชุมกลุ่มกันที่บ้านลุงวันชัย คำลาพิช เมื่อปลายเดือนธันวาคม 2547 ชาวบ้านปางอั้นได้เล่าถึงการเก็บใบชาเพื่อมาทำเมี่ยงในแต่ละปีนั้นจะเก็บ 4 ครั้งใน 1 ปี คือ ฤดูเก็บเมี่ยงครั้งที่ 1 ประมาณปลายเดือนเมษายน ถึง เดือนพฤษภาคม เรียกว่า “เมี่ยงหัวปี” จะได้ผลผลิตสูงสุดเก็บได้มาก ฤดูเก็บเมี่ยงครั้งที่ 2 เป็นช่วงเข้าพรรษาประมาณเดือนกรกฎาคมถึง เดือนสิงหาคม เรียกว่า “เมี่ยงกลาง” จะได้ผลผลิตรองลงมา ฤดูเก็บเมี่ยงครั้งที่ 3 ประมาณปลายเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน เรียกว่า “เมี่ยงช้อย” จะเก็บได้น้อยลงและฤดูเก็บเมี่ยงครั้งที่ 4 จะเก็บกันประมาณเดือนธันวาคมถึงเดือนมีนาคม เรียกว่า “เมี่ยงเหมย” จะได้ผลผลิตน้อยที่สุดเพราะว่ามีน้ำค้างมาก

นอกจากการเก็บใบชาเพื่อทำเมี่ยงแล้ว เดี่ยวนี้ชาวบ้านยังได้เก็บใบชาที่แก่แล้ว หรือที่ชาวบ้านเก็บไม่ทันในช่วงที่ใบชาผลิใบอ่อน ใบชาแก่ที่เก็บได้จะนำไปขายให้พ่อค้าคนกลาง ที่รับใบชาไปทำหมอนเพื่อสุขภาพ หรือแปรรูปอื่น ๆ โดยจะขายไปทันทีในราคา กิโลกรัมละ 4 บาท และถ้านำไปตากแห้งจะสามารถขายได้ในราคา กิโลกรัมละ 9 บาท

การนึ่งใบชาหรือนึ่งใบเมี่ยง การสร้างเตานึ่งเมี่ยงเป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก ในการผลิตเมี่ยงจะต้องคำนวณทิศทางลมก่อน โดยการจุดเทียนแล้วสังเกตที่เปลวเทียนว่าเอียงไปทางไหน ก็กำหนดท่ออากาศให้หันไปทางนั้น เพื่อให้ลมดูดเปลวไฟไปที่ก้นกระทะ ทำให้ความร้อนแรงและสม่ำเสมอ ประหยัดไฟ ส่วนควันไฟก็จะถูกดูดออกไปทางอากาศ ถ้าสร้างไม่ถูกต้องจะจุดไฟติดยาก เพราะมีแต่ควันไฟ ความร้อนไม่สม่ำเสมอ อาจส่งผลให้เมี่ยงไม่สุก สีไม่สวยและไม่หอม ไม่เป็นที่ต้องการของตลาด การนึ่งเมี่ยงใช้เวลาประมาณ 1.30 – 2 ชั่วโมง จึงจะทำให้ใบชาสุก หากใช้เวลาน้อยกว่านี้ใบชาจะไม่สุก และจะทำให้มีรสขม เมื่อนำไปหมักทำเมี่ยงแล้วจะมีรสขม ไม่เป็นที่ต้องการของตลาด เกษตรกรนิยมใช้ไม้ค้ำและไม้ตอกในการทำเมี่ยง เพราะเป็นไม้เนื้ออ่อน ง่ายเป็นรูปทรงง่าย เมื่อเจอความร้อนไม่ขยายหรือหดตัว และทนความร้อนได้สูง ส่วนไม้พินนิยมใช้ไม้ก่อ ทะโล้ เพราะให้ความร้อนได้ดี และเป็นไม้ที่สามารถขยายพันธุ์ตามธรรมชาติ โดยการแตกหน่อ โดยจะตัดไม้บริเวณหัวสวนเมี่ยง ในการนึ่งเมี่ยงแต่ละครั้งจะใช้พิน 2-3 ท่อน (1 ท่อนยาวประมาณ 1.20 เมตร ความโตประมาณ 12-14 เซนติเมตร) เมื่อใบชาสุกแล้วจะเทกองผึ่งไว้ให้เย็น แล้วคัดแยกกิ่งเล็ก ๆ ที่ติดมากับก้านใบออก จากนั้นเกษตรกรจะนำใบชาที่นึ่งแล้วมัดเป็นกำ โดยแยกเมี่ยงอ่อนและเมี่ยงแก่ออกจากกันเพราะราคาต่างกัน นำเมี่ยงที่มัดเสร็จแล้วไปหมักดอกในถังซีเมนต์ การหมักจะใช้เวลาประมาณ 3-4 เดือน พ่อค้าคนกลางจะมาซื้อเมี่ยงในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ – มีนาคมของทุกปี ปัจจุบันเมี่ยงอ่อนซื้อขายกันราคากำละ 5 บาท ส่วนเมี่ยงแก่กำละ 4 บาท

ภาพที่ 20 การผึ่งใบชาที่นึ่งสุกแล้วเพื่อคลายความร้อน

ภาพที่ 21 ใบชาที่นึ่งแล้วมัดเป็นกำ

จะเห็นได้ว่าในกระบวนการผลิตเมี่ยงของชุมชนบ้านปางอ้นนั้น เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมของชุมชน หรือระบบนิเวศชุมชนได้อย่างสมดุลและยั่งยืน กล่าวคือ การผลิตใบเมี่ยงจากการหมักใบชาเป็นการประกอบอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียง สามารถเลี้ยงตนเองควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยการปลูกต้นเมี่ยงผสมผสานในพื้นที่ป่าดิบเขา ต้นเมี่ยงต้นหนึ่ง ๆ มีอายุมาก และสามารถเก็บเมี่ยงผลผลิตได้ยาวนาน โดยไม่ต้องการการเกษตรกรรมมากนัก และไม่จำเป็นต้องใช้ระบบชลประทาน สวนชาเมี่ยงทำหน้าที่เสมือนป่ากันชนที่ช่วยป้องกันป่าต้นน้ำลำธาร ในแง่ของการป้องกันไฟป่า การป้องกันผู้อื่นบุกรุกป่า สวนชาเมี่ยง

ประกอบด้วยความหลากหลายทางธรรมชาติทั้งที่เป็นอาหารและผลิตสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิตอื่น เป็นระบบที่เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นระบบวนเกษตรที่มีความเหมาะสมมากที่สุดบนพื้นที่สูง โดยเฉพาะการยั่งยืนของระบบนิเวศของป่าเมี่ยงค่อนข้างถาวร เทียบได้กับป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ องค์ประกอบที่สำคัญของสวนชาเมี่ยงประกอบไปด้วยต้นไม้ใหญ่ ต้นชา และไม้พื้นล่าง โดยต้นไม้มีบทบาทควบคุมบรรยากาศใกล้ผิวดินและการหมุนเวียนของธาตุอาหาร ส่วนไม้พื้นล่างมีส่วนช่วยลดการชะล้างการพังทลายของดินและมีบทบาทต่อการงอกและการเจริญเติบโตของกล้าไม้

การที่เกษตรกรมีการป้องกันดูแลสวนชาทำให้เกิดไฟไหม้ป่า และมีไฟป่ารอบสวนชาถูกผู้บุกรุกจากชุมชนอื่น เพื่อให้มีสภาพป่าที่ชุ่มชื้นแก่สวนชา จึงทำให้พื้นที่ป่ารอบสวนชา มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพรรณไม้ เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ ความหนาแน่นของต้นไม้ในป่าเพิ่มขึ้น สวนชาเมี่ยงจึงเป็นระบบเกษตรที่อนุรักษ์พื้นที่ป่าและสภาพแวดล้อม

ถึงแม้ว่าในกระบวนการผลิตเมี่ยงจะมีการใช้ไม้พื้นเพื่อหนึ่งใบชา แต่ก็ถือได้ว่าเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด กล่าวคือ เกษตรกรจะเลือกใช้ไม้ที่มีคุณสมบัติให้ความร้อนสูงสามารถสับฟันรู้ตามธรรมชาติได้ดี และเจริญเติบโตเร็ว เช่น ไม้ก่อ ขณะเดียวกันก็มีการพัฒนาการสร้างเตาเมี่ยงให้เป็นเตาที่ประหยัดพลังงาน เป็นการรบบวนทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่จำเป็น อันเป็นองค์ความรู้ที่ชุมชนได้สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ และมีการพัฒนาให้เหมาะสมตามสถานการณ์ นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีแนวคิดที่จะใช้ขี้เถ้าหรือวัสดุเหลือใช้จากการเกษตร เช่น ช้างข้าวโพด มาประยุกต์ใช้เป็นเชื้อเพลิงสำหรับเตาเมี่ยง ซึ่งแสดงถึงการมีจิตสำนึกของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย

4.3.2 องค์ความรู้ที่ปรากฏในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติ

สังคมมนุษย์ทุกสังคมถือว่า ความเชื่อส่งผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ในการดำเนินชีวิต เนื่องจากความเชื่อเป็นพื้นฐานอย่างหนึ่งที่มนุษย์ใช้เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตอย่างมีเป้าหมาย ภายใต้อำนาจสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ภายนอก วัฒนธรรมของมนุษย์ตั้งแต่อดีตจึงมีพัฒนาการทางวัตถุที่ควบคู่มาพัฒนาการทางความเชื่อ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีจิตวิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลก สรรพสิ่ง และจักรวาลวิทยาของมนุษย์ในการปฏิบัติสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ โดยไม่แยกออกจากโลกแห่งความจริง และความเชื่อนี้อาจแตกต่างกันไปตามแต่ละวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับความเชื่อ และพิธีกรรมด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อทางพุทธศาสนา ล้วนแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นมาเพื่อจัดระเบียบทางสังคม วิธีคิด ระบบการผลิต การดูแลรักษาระบบนิเวศและการจัดการทรัพยากร โดยเสริมสร้าง

ความผูกพันด้านความเชื่อควบคู่ไปกับศีลธรรมและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ระหว่างชุมชนกับสังคม และชุมชนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาจากความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อทางพุทธศาสนา และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาความยั่งยืนของระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพ จึงเป็นการผสมผสานร่วมกันระหว่างหลักการที่เป็นเหตุผลกับการใช้ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นมาตรการในการออกกฎระเบียบของชุมชน ด้วยเหตุนี้เองจึงพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ จะมีกฎระเบียบจารีตประเพณี วิถีปฏิบัติ ตลอดจนความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างหลากหลายกันออกไป แต่ทั้งนี้ก็เพื่อความอยู่รอดของชุมชน และความยั่งยืนของทรัพยากรร่วมกันอย่างสมดุลนั่นเอง

ระบบผลิตเมี่ยงของชุมชนปางอันเป็นวิธีการผลิตแบบยังชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการหมุนเวียนของฤดูกาลที่ผู้คนในชุมชนแห่งนี้ได้ตั้งสมประสงค์ และพัฒนาการเรียนรู้ รวมถึงการประยุกต์องค์ความรู้ขึ้นจากการสังเกตและจากการประมวลประสพการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสมสืบต่อกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่าจากบรรพบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือหรือวิธีการ ล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างกลมกลืน โดยมีรากฐานมาจากคติความเชื่อที่อ่อนน้อมถ่อมตัว มองเห็นว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติทุก ๆ ขั้นตอนของระบบการผลิต และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนจึงล้วนแล้วแต่แฝงด้วยความคิด คติความเชื่อ และแรงศรัทธาอยู่ในนั้นทั้งหมด ดังเช่นในการถางป่าเตรียมพื้นที่ปลูกชาเมี่ยง ก่อนที่จะเริ่มดำเนินการ เจ้าของที่ก็จะนำดอกไม้ ข้าวปั้น (ข้าวเหนียว) มาวางบนตะพานพิธีบอกกล่าวไหว้เจ้าที่เจ้าทางของพื้นที่ทำกิน เพราะมีความเชื่อว่าทุกพื้นที่ป่าเขาลำเนาไพรมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องรักษาอยู่ จึงต้องแสดงความเคารพต่อเจ้าที่นั้นเพื่อเป็นการขออนุญาตและขอโทษกรรมถ้าหากตนหรือสมาชิกในครอบครัวได้ล่วงเกินโดยไม่ได้ตั้งใจ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าจะเป็นมงคลทำให้ผลผลิตเจริญงอกงาม คนที่บุกเบิกก็จะไม่มีโรคภัยไข้เจ็บในการปลูกชาเมี่ยง ครั้งแรกเกษตรกรก็จะหาวันฤกษ์งามยามดี (วันปลูกแขก) โดยมีความเชื่อว่า “สุกเอาเลาเสาะเอาหน่วย” ซึ่งมีความหมายว่า ถ้าจะปลูกพืชเพื่อต้องการใช้ลำต้นให้ปลูกในวันศุกร์ หากจะปลูกพืชเพื่อให้ออกดอกผลดีให้ปลูกในวันเสาร์ จะทำให้ได้ผลผลิตตามความต้องการ โดยไม่มีแมลงรบกวน อันเป็นภูมิปัญญาความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้

ในการเก็บผลผลิตใบชาเมี่ยง เกษตรกรก็จะยึดถือจารีตประเพณีว่าจะไม่เก็บในวันศีล (วันพระ) เพราะจะต้องไปเข้าวัด ทำบุญ ฟังเทศน์ เป็นการชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ตามหลักพุทธศาสนา กอปรกับมีความเชื่อว่า การเก็บใบชาเมี่ยงในวันพระอาจจะไปรบกวนเบียดเบียนสัตว์ที่อยู่อาศัยในสวนเมี่ยง เป็นการทำบาปโดยไม่ตั้งใจ ซึ่งจะทำให้เกิดความไม่สบายใจได้ในการเก็บใบชาเมี่ยงแต่ละวัน เมื่อถึงเวลาที่ถึงวันก็จะพักรับประทานอาหาร ก่อนที่จะรับประทานอาหารเกษตรกรจะนำข้าวปลา อาหารส่วนหนึ่งไว้บริเวณใต้ต้นไม้เพื่อเป็นการบอกกล่าวแม่ธรณี

เจ้าที่ให้ปกป้องรักษาคนที่มาเก็บเมียงทุกคน และขอให้การเก็บเมียงอย่าได้มีอุปสรรค ซึ่งเป็นสืตสอย พิธีกรรมตามความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมา

การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อทำเป็นอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเมียง ชาวบ้าน ก็จะใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ประหยัด และเหมาะสมกับลักษณะการใช้งาน เป็นการจัดการ ทรัพยากรอย่างสมดุลและเกิดความยั่งยืน เช่น หนึ่งเมียงจะใช้ไม้ที่มีความยืดหยุ่น ทนความร้อน ได้สูง ไม้แตกเสียหายง่าย เตาหนึ่งก็จะเป็นเตาที่ประหยัดพลังงานไม่สูญเสียความร้อน ทำให้ใช้ไม้ ฟืนน้อย ไม้ฟืนที่นำมาใช้ก็จะเป็นไม้ที่ตัดจากบริเวณสวนเมียงของแต่ละบุคคล ไม่รบกวนป่าธรรมชาติ หรือรบกวนน้อยมาก ชนิดไม้ก็จะเป็นไม้ที่สามารถสืบพันธุ์ตามธรรมชาติได้ดี มีการเจริญเติบโต ได้รวดเร็ว ทดแทนไม้ที่ตัดมาใช้ในเวลาที่เหมาะสม นอกจากนั้นอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการ ผลิตเมียงที่ใช้ไม้ไผ่ในการเป็นวัตถุดิบ เช่น ตะกร้าใส่เมียง ตอกเก็บเมียง ตอกอัดเมียง เป็นต้น เกษตรกรก็จะใช้ภูมิปัญญาในการคัดเลือกชนิดไม้ไผ่ อายุไม้ไผ่ การจัดการได้อย่างเหมาะสม

จึงกล่าวได้ว่า แบบแผน ระบบคุณค่า และจิตวิญญาณของชาวบ้านในชุมชน บ้านปางอั้นที่มีต่อธรรมชาติ ผ่านระบบความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ซึ่งพิธีกรรมนั้นเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเคารพ และความเชื่อก่อให้เกิดศรัทธา ภูมิปัญญาเกี่ยวกับ ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ จึงก่อให้เกิดความดีงามของชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ ัญญาหาร รวมถึงความยั่งยืนของระบบนิเวศ หากขาดซึ่งความเคารพก็จะทำให้เกิดการทำลาย โดยง่าย ความเชื่อและพิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่ช่วยหล่อหลอม จิตวิญญาณของผู้คนในชุมชน ให้มีคุณค่าและความตระหนักสำนึกต่อสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นฐาน โลกทัศน์ที่สำคัญในการดำรงชีวิต ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ความเชื่อและพิธีกรรมจึงมิใช่ สิ่งที่เลื่อนลอย หากแต่ยังคง โลกเด่นอยู่ในวิถีคิดและวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนนั่นเอง

4.3.3 ระบบคิด

ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนผ่านกาลเวลาหลายชั่วอายุคน จนตกผลึกกลายเป็นระบบความคิดหรือวิถีคิด และแสดงออกในรูปของระบบคุณค่าทางวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อ ของชาวบ้านชุมชนปางอั้น เชื่อว่าภายใต้อาณาจักรที่สรรพสิ่งดำรงชีวิตอยู่นั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง ระหว่างกันและกันของธรรมชาติที่แวดล้อมมนุษย์อันได้แก่ แผ่นดิน แม่น้ำ อากาศ มนุษย์ สัตว์ ต้นไม้ และสิ่งคุ้มครองทั้งตัวมนุษย์และธรรมชาติ มีความสัมพันธ์และลำดับขั้นของความสัมพันธ์ เป็นขั้น ๆ สิ่งคุ้มครองธรรมชาติและตัวมนุษย์ ซึ่งอยู่นอกเหนือมิตการรับรู้ทางประสาทสัมผัสของ มนุษย์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่ง ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและเป็นเงื่อนไข สำคัญที่ทำให้ชาวบ้านชุมชนปางอั้นปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยความเคารพยำเกรง ทั้งนี้เพราะเชื่อว่า ธรรมชาติมิได้เป็นเพียงส่วนประกอบทางกายภาพเท่านั้น ธรรมชาติ เช่น แผ่นดิน ป่าไม้ สายน้ำ

ล้วนมีเจ้าของทั้งสิ้น มนุษย์เป็นผู้เข้ามาใช้ และเป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติเท่านั้น ดังนั้นการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ต่อธรรมชาติจะต้องขออนุญาตหรือแสดงความเคารพต่อเจ้าของคือสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งชาวบ้านเรียกชื่อแตกต่างกันไปตามลักษณะทางกายภาพของสิ่งนั้น ๆ เช่น เจ้าป่าเจ้าเขา พระแม่ธรณีเจ้าที่ ผิขุนน้ำ เป็นต้น

การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคนของชุมชนบ้านปางอั้น ยังผลให้วิถีคิด ซึ่งพัฒนามาจากความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับธรรมชาติ เป็นวิถีคิดที่มีระบบ มีหลักเหตุผล ผ่านการตรวจสอบและพิสูจน์ในชีวิตจริงมาเป็นเวลานาน เช่น การหยุดเก็บผลผลิตชาเมี่ยงในวันพระ นอกจากมีความเชื่อเรื่องบาปบุญทางพุทธศาสนาแล้ว ยังส่งผลให้คนในชุมชนได้มีโอกาสพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในบริเวณวัดอย่างมีได้นัดหมาย ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีในชุมชน และเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่กันมิให้สูญหายไปจากชุมชน เป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมมาจนถึงปัจจุบัน

ความเชื่อหรือระบบการคิดของชาวบ้านในเรื่องผิขุนน้ำหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลป่าต้นน้ำ สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ อำนาจ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ ความเชื่อนี้เป็นพื้นฐานของการวางกฎระเบียบ ข้อบังคับ และจารีตประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เช่น การรวมตัวของชาวบ้านเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าขุนแม่กวาง เพื่อดูแลรักษาทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

วิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชุมชน ตลอดจนระบบการผลิตและการค้าในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง ที่ดำเนินไปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพและความสมดุลของระบบนิเวศน้อยมาก ยิ่งไปกว่านั้น การดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนป่าเมี่ยงนี้ยังเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพให้กับระบบนิเวศที่พวกเขาดำรงชีพอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูกพืชหลากหลายชนิดและหลายสายพันธุ์ในพื้นที่สวนเมี่ยง และการอนุรักษ์พื้นที่ป่ารอบ ๆ สวนเมี่ยง

4.4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยงและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ท่ามกลางอิทธิพลการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษาการพัฒนาจากภาครัฐ การคมนาคมขนส่ง การสื่อสารโทรคมนาคม เป็นสิ่งที่ชุมชนทั่วโลกต่างต้องเผชิญกับสิ่งเหล่านี้อย่างปฏิเสธมิได้ ในด้านหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกท้าทายด้วยวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์และการพิสูจน์ด้วยเหตุผลเชิงประจักษ์ วิถีชีวิตชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากการที่เคยสมถะ เรียบง่าย กลับกลายเป็น

ไปเป็นสังคมแห่งการบริโภคที่ขาดความรู้เท่าทันอย่างจริงจัง ระบบเกษตรกรรมที่เคยเป็นวิถีหลัก ถูกชุมชนส่วนหนึ่งหันหลังให้ แล้วมุ่งหน้าเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมการผลิตที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีมากขึ้น การรักษาระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมด้วยวิถีคิดแบบของครัวเรือน ถูกแทนที่ด้วยวิถีคิดในการมองทรัพยากรบนพื้นฐาน มูลค่าทางเศรษฐกิจเพื่อการแสวงหาผลประโยชน์อย่างไม่มีการจำกัด ระบบคุณค่าที่เคยปรากฏจึงถูกทำลายอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ด้วยระบบทุนนิยมที่นับวันจะขยายอำนาจที่กว้างไกลและไร้ขอบเขตทาง จริยธรรมมากยิ่งขึ้น แต่เป็นที่น่าประหลาดใจ ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ กลับมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนป่าเมี่ยง โดยเฉพาะชุมชนบ้านปางอั้นไม่มากนัก นั่นคือ วิถีชีวิต ชุมชนยังคงดำรงอยู่อย่างเรียบง่าย ยังดำเนินอาชีพอย่างเศรษฐกิจแบบพอเพียง และพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ อย่างเกื้อกูลกัน จากการศึกษาพบว่า มีปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่สนับสนุนให้ชุมชนบ้านปางอั้นยังคงดำรงความเป็นชุมชนดั้งเดิมไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาด้านทุนนิยม ในที่นี้ผู้วิจัยขอนำเสนอเป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายใน ได้แก่ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน ลักษณะชุมชน องค์กรชุมชน และระบบเครือญาติ พบว่าชุมชนบ้านปางอั้น มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการด้านการผลิตเมี่ยง และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สัมพันธ์กับประเพณีความเชื่อ ได้แก่ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับแบบแผนการปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อ ภูมิปัญญาในการคัดเลือกพื้นที่ปลูกชาเมี่ยงและกระบวนการผลิตเมี่ยง

ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับแบบแผนการปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตอยู่ของชุมชนบ้านปางอั้น ซึ่งเป็นความเชื่อที่ส่งผลทางพฤติกรรม การปฏิบัติตามทัศนคตินิยม อุดมการณ์ของคนในชุมชนที่รวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมานานหลายชั่วอายุคน อันแสดงให้เห็นถึงความเป็นปึกแผ่น เป็นระบบเครือญาติ การมีแบบแผนวัฒนธรรมสืบต่อกันมาอย่างมีคุณค่าตามที่ได้รับ การปลูกฝังมาตั้งแต่บรรพบุรุษ นั่นคือ ระบบคิดในการดำเนินชีวิตอย่างอิสระ สันโดษ มีวิถีชีวิตด้วยความเรียบง่าย สอดคล้องใช้ชีวิตสัมพันธ์อยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานกลมกลืน สภาพป่าโดยรอบหมู่บ้านอุดมสมบูรณ์ เอื้อประโยชน์ต่อการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ดำรงชีวิตอยู่ด้วยระบบการผลิตชาเมี่ยง และปลูกพืชเสริม เช่น พริก กาแฟ ส้มโอ มะละกอ แต่ละครอบครัวจะถือครองที่ดินทำกินเฉลี่ยประมาณ 2-5 ไร่ ซึ่งเป็นการเหมาะสมเพื่อการผลิตและตามกำลังความสามารถของแรงงานภายในครัวเรือน รากฐาน ระบบคิด จิตใจ ของคนในชุมชนที่เกิดจากการกลมกลืนทางสังคม เช่นนี้จึงส่งผลดีต่อระบบนิเวศโดยรวม

ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านปางอั้น คือ ความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเชื่อว่าดิน น้ำ ป่าไม้ มีผีหรือเทพเจ้ารักษาอยู่ หากเมื่อใด

ที่มีการปฏิบัติผิดต่อกฎเกณฑ์ตามความเชื่อแล้ว ดินก็จะใช้เพื่อการเพาะปลูกไม่ได้ผล น้ำจะแห้ง ป่าจะเสื่อมโทรม จะเห็นความเชื่อของชุมชนลักษณะเช่นนี้สะท้อนถึงภูมิปัญญาการให้คุณค่าต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีความสำคัญควรค่าแก่การเคารพ มากกว่าที่จะคิดนำมาใช้ประโยชน์ส่วนตัวโดยละเมิดกฎเกณฑ์ของชุมชนที่กำหนดไว้

ภูมิปัญญาด้านระบบการผลิตเมี่ยงของชุมชนบ้านปางอัน ซึ่งเริ่มตั้งแต่การคัดเลือกเตรียมพื้นที่ปลูก การปลูก การบำรุง ดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิต และการผลิตเป็นเมี่ยงล้วนเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อทางพุทธศาสนา ผสมผสานกับประสบการณ์ความรู้ที่สั่งสมถ่ายทอดสืบต่อกันมาในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ได้อย่างลงตัว ไม่เป็นการรบกวนเบียดเบียนธรรมชาติจนเสียสมดุล จึงกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยงของชุมชนเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอีกทางหนึ่ง

นอกจากนั้นสิ่งที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนบ้านปางอันเป็นชุมชนดั้งเดิม มีความเข้มแข็งทนต่อแรงเสียดทานของกระแสความเปลี่ยนแปลงทางด้านทุนนิยม ก็เพราะมีระบบความเป็นเครือญาติ ทำให้การรวมตัวของคนในชุมชนเป็นองค์กรร่วมทำกิจกรรมเป็นไปได้ค่อนข้างรวดเร็ว และเหนียวแน่น เช่น การตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าขุนน้ำแม่กวัง เพื่ออนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า และสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน การตั้งกลุ่มเกษตรกรทำสวนเมี่ยงเพื่อช่วยเหลือในด้านการสนับสนุนพันธุ์ไม้ การลงแขก (เอามือ) การตลาด เป็นต้น

จากผลการศึกษาปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเมี่ยงดังกล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าปัจจัยเหล่านี้มีผลทางด้านบวกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สำหรับการศึกษาปัจจัยภายนอก อันได้แก่ ความต้องการของตลาด การส่งเสริมของรัฐ ข่าวสารข้อมูล และสภาวะการท่องเที่ยว โดยการระดมความคิดเห็นจากการประชุมกลุ่มเป้าหมาย (Focus Group Discussion) การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการทั้งเจ้าหน้าที่และชาวบ้านปรากฏผลดังนี้

ความต้องการของตลาด แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ความต้องการในรูปแบบผลผลิตเมี่ยง และความต้องการในรูปแบบผลผลิตใบชาสมุนไพร ตลาดเมี่ยง อาจกล่าวได้ว่าเป็นตลาดขนาดกลาง และเป็นตลาดที่ยั่งยืน กล่าวคือ เมี่ยงเป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นของภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เป็นของขบเคี้ยวในยามว่าง หรือหลังอาหาร หรือระหว่างทำงานของชาว “พื้นเมือง” ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน น่าน ลำพูน ลำปาง แพร่ และตาก เมี่ยงช่วยทำให้ชุ่มคอ ลดการกระหายน้ำ ช่วยทำให้หายง่วง และประทังความหิว ยิ่งกว่านั้น เมี่ยงยังเป็นส่วนประกอบสำคัญมากในเครื่องสักการบูชาในพิธีกรรม ชาวบ้านจะนำเมี่ยงมาใส่เครื่องบวงสรวง ไม่ว่าจะเป็นพิธีทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ประเพณีสำคัญต่าง ๆ เช่น ประเพณี

ลอยกระทง (ยี่เป็ง) ปีใหม่เมือง งานมงคลต่าง ๆ พิธีกรรมการสืบทอด เป็นต้น เกือบแทบจะทุกพิธี ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ จะมีเมียงเป็นผลิตภัณฑ์ที่คนพื้นเมืองนิยมนำมาต้อนรับแขก ผู้มาเยือน ทั้งส่วนตัว หรือในงานมงคล หรืออวมงคลด้วย จึงกล่าวได้ว่า ตราใบไผ่ที่คนพื้นเมืองยัง ยึดมั่นในประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม ยังมีความเชื่อศรัทธาในพุทธศาสนา ตรานั้นเมียงก็อยู่คู่กับคน พื้นเมือง และการปลูกชาผลิตเมียงก็จะคงอยู่ตลอดไป แม้ว่าตลาดเมียงจะไม่กว้างขวางเหมือนผลิตภัณฑ์ อื่นๆ ก็ตาม

สำหรับความต้องการของตลาดในรูปแบบผลผลิตใบชาสมุนไพรนั้น กำลังเป็นที่นิยมของ นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กล่าวคือ ชาวบ้านจะนำใบชาที่ตากจนแห้ง นำไปทำเป็นหมอนหนุนหัว หรือ หมอนอิง ทำให้ผู้ใช้บริการรู้สึกสดชื่น หลับสบาย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ชาวบ้านพัฒนาขึ้นมา ให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย อย่างไรก็ตาม ความต้องการของตลาดในรูปแบบผลิตภัณฑ์ นี้ยังไม่กว้างขวางนัก ชาวบ้านจะทำส่งจำหน่ายเฉพาะบ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัด เชียงใหม่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ได้รับส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งระดับจังหวัดและระดับประเทศ

จะเห็นได้ว่า ความต้องการของตลาด ทั้งในรูปแบบของผลิตภัณฑ์ “เมียง” หรือในรูปแบบ ของผลิตภัณฑ์ “ชาสมุนไพร” มิได้ทำให้กระบวนการผลิตเมียงมีผลกระทบต่อการทำลายทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น เนื่องจากไม่มีการขยายเพิ่มพื้นที่ปลูก ไม่มีการเพิ่มผลผลิต เพราะ ตลาดหรือความต้องการของตลาดเกือบคงที่ เฉพาะพื้นที่ภาคเหนือตอนบนเท่านั้น ซึ่งเป็นเหตุผล หนึ่งที่ชุมชนป่าเมียงแทบทุกชุมชน ไม่เว้นแม้กระทั่งชุมชนบ้านปางอั้น ที่มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงอยู่ กับธรรมชาติอย่างสมดุล

การส่งเสริมของภาครัฐต่อการผลิตเมียง แม้ว่ารัฐจะไม่มีนโยบายโดยตรงต่อการส่งเสริม ให้เกษตรกรปลูกชาเพื่อผลิตเมียง แต่รัฐก็มีนโยบายที่จะส่งเสริมให้ชุมชนทำการเกษตรแบบยั่งยืน หรือเกษตรเชิงอนุรักษ์ เช่น การทำการเกษตรแบบวนเกษตร หรือเกษตรแบบผสมผสาน โดยเฉพาะ การทำการเกษตรในพื้นที่สูง รัฐเน้นที่จะให้ชาวไทยบนพื้นที่สูงเปลี่ยนจากการทำไร่เลื่อนลอย มา เป็นการทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์ เช่นการทำเกษตรแบบขั้นบันได โดยปลูกพืชผสมผสาน หรือ วนเกษตร เพื่อลดผลกระทบตอสสิ่งแวดล้อม ลดการพังทลายของหน้าดินและลดการตกค้างของสาร เคมีในดินและน้ำ

สำหรับสวนเมียงนั้นได้รับการยืนยัน และสนับสนุนจากนักวิชาการป่าไม้ (พรชัย ปรีชาปัญญา, อ้างแล้ว) ว่าเป็นระบบนิเวศเกษตรที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์มากกว่าการผลิต สินค้า เป็นระบบที่เป็นการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เป็นระบบวนเกษตร ที่เหมาะสมมากที่สุดบนที่สูง จึงควรค่าอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อเป็นต้นแบบสำคัญ ประการหนึ่งของภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็กบนที่สูงต่อไป

จึงกล่าวได้ว่าในสถานการณ์ปัจจุบันที่รัฐไม่สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม ชุมชนป่าเมี่ยงถือได้ว่าเป็นชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากรัฐมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีวิถีชีวิตแบบทำไร่เลื่อนลอย หรือทำไร่หมุนเวียน และจะเป็นแบบอย่างการบริหารจัดการชุมชนบนพื้นที่สูงในรูปแบบ “คนอยู่กับป่าอย่างยั่งยืน” ตามนโยบายของรัฐต่อไป

การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนปางอัน เป็นชุมชนหนึ่งที่ตั้งอยู่พื้นที่โครงการพัฒนาป่าขุนแม่กวาง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และเป็นหมู่บ้านบริวารหมู่บ้านหนึ่งของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำรินอกจากนั้นยังเป็นหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่า รักษาสิ่งแวดล้อม ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ซึ่งต่างก็มีวัตถุประสงค์ที่จะให้เป็นหมู่บ้านตัวอย่างในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสามารถอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นแบบอย่างให้กับชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์อื่นๆ ดังนั้นการได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการ และการส่งเสริมอาชีพ จึงค่อนข้างจะได้รับมากกว่าชุมชนอื่น ๆ ทั้งในรูปแบบการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน การสัมมนาเวทีชาวบ้าน การประชาสัมพันธ์ ทั้งจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและการจัดการโดยชุมชนเอง ผลจากการดำเนินการโครงการดังกล่าว ทำให้ชุมชนปางอัน ค่อนข้างจะเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ดังจะเห็นได้จากการที่ชุมชนสามารถบริหารจัดการชุมชน กระจายภาระหน้าที่ความรับผิดชอบ ในรูปแบบกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่าขุนน้ำกวาง กลุ่มเกษตรกรทำสวนเมี่ยง กลุ่มเพาะเห็ดหอม กลุ่มเลี้ยงหมูป่า กลุ่มเยาวชน เป็นต้น

ความต่อเนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ และประสบการณ์ของชุมชน ทั้งจากบุคคลภายนอกและบุคคลภายในชุมชนเองเป็นการเสริมสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชน ทั้งในเรื่องวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิต กอปรกับการได้รับการส่งเสริมพัฒนาอาชีพด้านอื่นๆ ตามหลักวิชาการที่ไม่เป็นการรบกวนทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ของชุมชนปางอันอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในด้านสถานะการท่องเที่ยวในหมู่บ้านปางอันนั้น จากการที่ผู้วิจัยได้สัมผัสกับวิถีชุมชน พบว่า วิถีชีวิตชุมชนในหมู่บ้านปางอันเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายพึ่งพิงและผูกพันกับสิ่งแวดล้อมในป่าที่อุดมสมบูรณ์ ควรค่าที่จะอนุรักษ์ให้มีการสืบทอดไปสู่รุ่นลูกหลานต่อไป วิธีการหนึ่งที่น่าจะช่วยอนุรักษ์และสืบทอดวิถีชีวิตและภูมิปัญญาการผลิตเมี่ยงและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติรูปแบบหนึ่งคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบชาวบ้านมีส่วนร่วม (Home Stay) เนื่องจากในหมู่บ้านปางอันมีวิถีชีวิต และภูมิปัญญาด้านการผลิตเมี่ยง ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ควรค่าใน

การศึกษาเรียนรู้ นอกจากนั้น ยังมีทรัพยากรธรรมชาติ และระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ และชาวบ้านปางอันมีผู้มีอิทธิพลดี การต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง ถือเป็นเรื่องที่สำคัญ ชาวบ้านให้ความสำคัญ เนื่องจากเป็นประเพณีของชาวทางเหนือที่ต้องต้อนรับแขก นอกจากนี้ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา หมู่บ้านปางอันได้มีนิสิต นักศึกษา นักวิจัย ทั้งในและต่างประเทศ ที่มีความสนใจในการศึกษาการผลิตเมี่ยง ได้เข้ามาอาศัยในหมู่บ้านเพื่อทำการศึกษาวิจัยในชุมชน โดยพักอาศัยที่บ้านของนายสมฤทธิ์ ไชยมงคล และบ้านนายอุดม คำรินทร์ ดังนั้นชาวบ้านจึงมีประสบการณ์ในการต้อนรับแขก และน่าจะมีความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวแบบชาวบ้านมีส่วนร่วม (Home Stay) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สมศักดิ์ เตชะเอราวัณ (2544) ที่อธิบายว่าการท่องเที่ยวศึกษาวิถีชีวิตโดยพักอยู่กับชาวบ้าน (Home stay) คือ รูปแบบการท่องเที่ยวซึ่งนักท่องเที่ยวได้เข้าพักอาศัยและร่วมทำกิจกรรมปกติประจำวันร่วมกันกับชาวบ้าน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดขบวนการเรียนรู้ (Learning Process) โดยมีการให้การศึกษา (Education) เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มความรู้ (Knowledge) ประสบการณ์ (Experience) ความประทับใจ (Appreciation) เพื่อสร้างความตระหนัก และปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยวประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการ หากมีการส่งเสริมให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวแบบชาวบ้านมีส่วนร่วม (Home Stay) ในพื้นที่หมู่บ้านปางอันจะช่วยให้เกิดรายได้เสริม และสร้างอาชีพใหม่ขึ้นในชุมชน เช่น การนำเที่ยวสวนเมี่ยง ชมวิถีชีวิตประจำวัน และวิธีการผลิตเมี่ยง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่ง ซึ่งส่งผลด้านเศรษฐกิจของชุมชนให้มีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ ยังมีผลในด้านสังคม กล่าวคือ ช่วยลดการอพยพออกนอกหมู่บ้านเพื่อไปหางานทำที่อื่น ทำให้เยาวชนของหมู่บ้านเกิดความรักหวงแหน และเห็นคุณค่าในการประกอบอาชีพของชุมชนในอาชีพการผลิตเมี่ยง และสืบทอดภูมิปัญญาดังกล่าวไว้ต่อไป

ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่า อิทธิพลของปัจจัยภายนอก อันได้แก่ ความต้องการของตลาด การส่งเสริมจากภาครัฐ การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสภาวะการท่องเที่ยว ต่างส่งเสริมให้ชุมชนปางอัน ซึ่งเป็นชุมชนป่าเมี่ยงชุมชนหนึ่งที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น